

निर्यात प्रवर्द्धन आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेश व्यापार
सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको
प्रोफाइल
गण्डकी प्रदेश

नेपाल सरकार
उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र
पुल्चोक, ललितपुर
नेपाल

कार्यकारी सारांश

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको आ.व. २०७५/७६ को वार्षिक कार्यक्रम अनुसार मुलुकका सातवटै प्रदेशहरूका निर्यात प्रवर्द्धन आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको प्रोफाइल तयार गर्ने कार्यक्रम अनुसार गण्डकी प्रदेशको प्रोफाइल तयार गरिएको छ ।

गण्डकी प्रदेश हिमाल पहाड तराई तीनवटै भौगोलिक विविधतायुक्त प्रदेशका रूपमा रहेको छ । यो प्रदेश कृषि, वन, खनिजश्रोत, जलश्रोत र प्राकृतिक सुन्दरताको भण्डारका रूपमा रहेको छ । यसै गरी यो प्रदेशमा ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेका छन् जहाँ विश्व भरबाट यहाँका प्रकृतिक संसौंदर्यताको अवलोकन गर्न वर्षेनी ठुलो संख्यामा पर्यटकहरूको आवागमन हुने गर्दछ । यही पृष्ठभूमिमा प्रदेशमा आयात प्रतिस्थापन, निर्यात सम्भाव्य र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका केही प्रतिनिधिमुलुक वस्तुहरूको प्रोफाइल तयार गरिएको छ ।

यस अनुसार वस्तुमा धान चामल, गहुँ, मकै, उखु, आलु, जैविक तरकारी, जडीबुटी, तेल, ऊन, स्याउ सुन्तला लगायतका फलफुल, दुग्धजन्य पदार्थ, जलविद्युत र सेवा (जलयान्त्र प्याराग्लाइडिङ्ग दृष्यावलोकन पदयान्त्र तथा साहसिक पर्यटन होटल होमस्टे) व्यापारको अन्तरप्रादेशिक व्यापार तथा निर्यात प्रवर्द्धनको सम्भावना रहेको देखिन्छ । खानीमा आधारित उत्पादनहरू सिमेन्ट धातु लगायतका वस्तुहरूको उत्पादनबाट आयात प्रतिस्थापन एवं अन्तरप्रादेशिक व्यापारको सम्भवना रहेको पाइन्छ ।

निर्यात प्रवर्द्धन आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको प्रोफाइलको संक्षिप्त जानकारी:

अ.प्रदेशमा उत्पादन भैरहेका वस्तु तथा सेवाहरू:

क.कृषि/वनजन्य उत्पादन

१. खाद्यान्न: धान/चामल गहुँ मकै कोदो फापर जौ उवा
२. फलफुल: स्याउ, सुन्तला जात फलफुल, फलफुल
३. मसलाजन्य: उत्पादन: अलैची, अदुवा, लसुन, प्याज, खुर्सानी
४. नगदेवाली: कफि, उखु
५. पशुजन्य: ऊन, माछा, मह
६. जडिबुटी, लप्सी

ख.खानीजन्य उत्पादन

१. चुनढुंगा (सिमेन्ट), फलाम, सुन, तावा, स्लेट, कोइला, जिक, ग्रेनाइट, टल्क, सिसा, खरि, नुन आदि

ग.उद्योगजन्य उत्पादन

१. सिमेन्ट, जलविद्युत ,चुरोट, विस्कट, चाउचाउ, चकलेट, पानी

घ.सेवा व्यापार

१. पर्यटन व्यवसाय: होटल/रेस्टुरेन्ट, होमस्टे, पदयात्र, धार्मिक, सास्कृतिक तथा ऐतिहासिक स्थलको घुमफिर तथा अवलोकन, साहसिक पर्यटन आदि

आ.अन्तरप्रादेशिक व्यापार सम्भावना भएका वस्तु/सेवा:

१. गहुँ, मकै, कोदो, फापर, जौ, उवा, स्याउ, सुन्तला जात फलफुल, फलफुल, पर्यटन ,लप्सीका परिकार, लसुन, प्याज, खुर्सानी, चाउचाउ, चकलेट, पानी

इ.आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु/सेवा

धान, मकै, स्याउ, सुन्तला, माछा, लसुन, प्याज, खुर्सानी, मह, ऊन, फलाम, सिमेन्ट, चाउचाउ, चकलेट

ई.निकासीयोग्य वस्तु/सेवा

जडिवुटी, अलैची, अदुवा, स्याउ, कफि, मह,पानी ।

माथी उल्लेखित वस्तु तथा सेवाहरु मध्या केही वस्तुहरु वाणिज्य नीति २०७२, नेपाल व्यापार एकिकृत रणनीति २०१६, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण परियोजना तथा निजी क्षेत्रका प्राथमिकतामा समेटिएका वस्तुहरु हुन । अध्ययन तथा प्रतिवेदन तयारीको क्रममा व्यापार तथ्यांक बाहेक अधिकांश द्वितीयक तथ्यांकको प्रयोग गरिएको छ । आवश्यकता अनुसार स्थलगत अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसँग छलफल एवं अन्तरकृयाबाट प्राप्त सुझावहरुलाई समेत समेट्ने प्रयास गरिएको छ । प्रतिवेदनमा अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सक्ने वस्तुहरु निर्यात भइरहेका तथा निर्यातयोग्य वस्तुहरु नेपालको आयात निर्यातको अवस्था प्रदेशमा उत्पादन भएका वस्तु तथा सेवाहरुको तथ्याकीय विवरणहरु समावेश गरिएको छ ।

यस प्रतिवेदनमा प्रदेशमा उत्पादन भएका अन्तरप्रदेश व्यापार हुने र बाह्य बजारमा निकासी भइरहेका वस्तु तथा सेवाहरुको विस्लेषण सहितको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । प्रतिवेदनमा उल्लेखित विषयहरूसँग रोकार राख्ने उद्यमी व्यवसायी विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताहरुलाई थप अध्ययनको लागि सन्दर्भ सामाग्रीको रूपमा उपयोगी हुन सक्ने छ भने प्रदेश तथा संघीय सरकारलाई आवश्यक कदम चाल्न सूचना सामाग्रीको रूपमा कार्य गर्नेछ भन्ने विश्वास लिइएको छ ।

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र
पुल्चोक, ललितपुर

विषय सूची

शिर्षक	पेज नं.
पृष्ठभूमि.....	१
गण्डकी प्रदेशको सामान्य परिचय.....	३
गण्डकी प्रदेशको सामान्य आर्थिक अवस्था.....	६
नेपालको वैदेशिक व्यापारको परिदृश्य.....	७
नेपालले विगतमा निकासी गरेका तर वर्तमानमा आयात गरेका वस्तुहरू.....	८
अध्ययनको उद्देश्य.....	९
अध्ययन विधि.....	९
अध्ययनबाट प्रदेशलाई हुने उपलब्धी.....	१०
अध्ययनका सिमाहरू.....	१०
गण्डकी प्रदेशको निर्यात सम्भावना र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्बन्धि SWOT विश्लेषण.....	१०
केही प्रमुख कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन स्थिति.....	१२
प्रमुख कृषिजन्य उद्योगहरू.....	१६
प्रमुख म्यनसफ्याक्चरिङ्ग उद्योगहरू.....	१७
जलविद्युत.....	१८
गण्डकी प्रदेशमा संचालित उद्योग एवं औद्योगिक क्षेत्रको विवरण.....	१८
खनिज.....	२०
खनिजजन्य उद्योग.....	२१
सेवा व्यापार.....	२१
गण्डकी प्रदेशमा संचालित होटल रहोमस्टे विवरण.....	२२
गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन हुने निर्यात सम्भावना भएका आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरूको विश्लेषण.....	२४
चामल.....	२४
गहुँ.....	२५
मकै.....	२५
कोदो.....	२६
फापर.....	२७
जौ.....	२७
अदुवा.....	२८
कफि.....	३१

अलैंची.....	३३
सुन्तला.....	३६
स्याउ.....	३७
जडिवुटी.....	४०
पानी.....	४१
जलविद्युत.....	४३
ऊन.....	४५
अन्तरप्रदेश व्यापारको सम्भावना भएका तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तुह तथा सेवाहरु.....	४६
निर्यातका लागि चालिनु पर्ने कदमहरु.....	४७
निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापारका व्यवधानहरु.....	४७
लागत न्युनिकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नु पर्ने सहयोगहरु.....	४८
निष्कर्ष.....	४८
सुझाव.....	४९
नेपाली वस्तुहरुलाई बाह्य बजारमा प्राप्त शुविधाहरुको जानकारी.....	५०
व्यवसायीक वातावरणमा सुधार गर्नु पर्ने विषयहरु.....	५०
ट्रेसेबिलिटी (Traceability) सम्बन्धित प्रावधानहरु	५३
अन्य गैरभंडार मापनहरु	५३
व्यापार प्रवर्द्धनमा सूचना प्रणालीको स्थापना.....	५४
अनसूचीहरु.....	५७-७०
सन्दर्भ सामाग्रीहरु.....	७१

पृष्ठभूमि:

नेपालको संविधान अनुसार मुलुक संघीय संघरनामा प्रवेश गरे सँगै प्रादेशिक सरकारको अवधारणा अनुसार मुलुकमा सातवटा प्रदेशहरूको व्यवस्था गरेको छ । यस व्यवस्था अन्तर्गत प्रदेश भित्रको व्यापार प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वन, जल उपयोग तथा वातावरण व्यवस्थापन, कृषि तथा पशु विकास, कलकारखाना, औद्योगिकीकरण, व्यापार व्यवसाय, यातायात, उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार, पर्यटन, औद्योगिकीकरण अन्तरप्रादेशिक रूपमा फैलिएको जंगल, हिमाल, वन संरक्षण क्षेत्र , जल उपयोग जस्ता विषयहरू प्रदेश सरकार संलग्न हुने क्रियाकलापका रूपमा संविधानको अनुसूचिमा व्यवस्था गरिएको छ ।

समानुपातिक विकास, प्रदेशभित्र का संभावनाहरूलाई उजागर गर्दै ती संभावनालाई कार्यान्वयन योग्य बनाई आर्थिक वृद्धिबाट सम्बृद्धि हासिल गर्ने मुल मर्म प्रादेशिक संरचनाको व्यवस्थाभित्र अन्तरनीहित छ । यसकारण व्यवस्थित अध्ययनमा आधारित संभावनाको पहिचान गरी सोलाई मूर्त रूप दिने व्यवहारिक कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ । एकातिर कुनै प्रदेशका उत्पादनहरूले बजार पाई नरहेको अवस्था छ भने अर्कोतिर अन्य प्रदेशहरूमा ती वस्तुहरूको आपूर्तिमा न्युन हुन गई विदेशबाट हुने आयातबाट पूर्ति गरिरहनु परेको अवस्था विद्यमान छ । प्रदेशस्तरमा रहेको उत्पादनको यथार्थ अवस्था, उत्पादन वृद्धिका संभावनाहरू, नयाँ उत्पादन क्षेत्रको पहिचान र विद्यमान समस्याहरू तथा उत्पादन वृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा प्रदेश

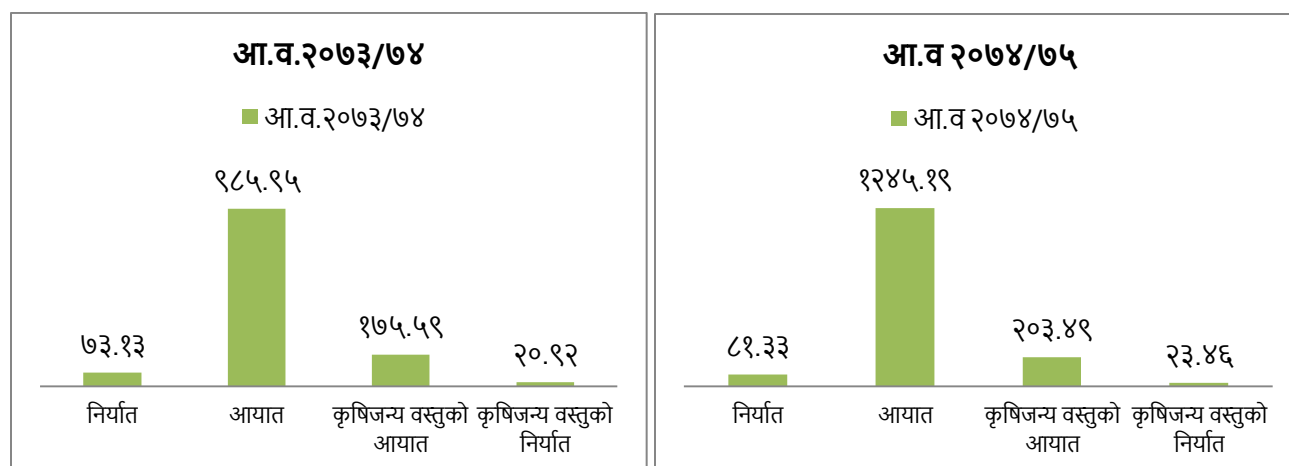
अनुसार अपनाउनु पर्ने विधिको पहिचानको आवश्यकताका पनि त्यत्तिकै टङ्कारो रुपमा देखा परेको छ ।

मुलुकको आयात दिनानुदिन तीव्रगतिमा बढिरहेको छ भने निर्यातमा झिनो र स्थीर प्रकृतिको वृद्धिले गर्दा मुलुकको व्यापारघाटा चिन्ताजनक रुपमा बढिरहेको छ । यसरी बढ्दो व्यापारघाटा न्युनिकरणका लागि नयाँ सम्भावनाहरूको पहिचान गर्न जरुरी भइसकेको छ ।

नेपालको वैदेशिक वस्तु व्यापारको सामान्य झलक			मूल्य रु. अर्वमा
	आ.व.२०७३/७४	आ.व २०७४/७५	वृद्धि प्रतिशत
निर्यात	७३.१३	८१.३३	११.१२
आयात	९८५.९५	१२४५.१९	२६.३
कृषिजन्य वस्तुको आयात	१७५.५९	२०३.४९	१५.९
कृषिजन्य वस्तुको निर्यात	२०.९२	२३.४६	१२.१

श्रोत: व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा प्रदेशमा उत्पादन हुने प्रमुख वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गर्ने, सोका आधारमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा निकासी संभावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको प्रदेश प्रोफाइल तयार गरी अन्तरप्रादेशिक व्यापारको सम्भावना समेत पहिचान गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

गण्डकी प्रदेशको सामान्य परिचय

भौगोलिक परिचय:

नेपालको शासनव्यवस्था सुदृढीकरणका लागि संविधान सभाबाट नेपालको संविधान जारी भयो । यसै संविधान बमोजिम नेपाल संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य कायम हुन पुग्यो । नेपालको संविधान बमोजिम नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजन गरियो । यी मध्ये साविकका धौलागिरी अञ्चलका ४ जिल्ला, गण्डकी अञ्चलका ६ जिल्ला र लुम्बिनी अञ्चलको नवलपरासी जिल्लालाई टुक्र्याइ सुस्ता पूर्वको भू-भाग समेटेर नवलपुर जिल्ला बनाइ कुल ११ जिल्लाको गण्डकी प्रदेश कायम भयो ।

क. अवस्थिति

भौगोलिक रूपमा यस प्रदेशले हिमाल, पहाड र तराई गरी तिनै धरातलीय स्वरूपलाई समेटेको छ । भौगोलिक अवस्थितिलाई हेर्दा यो प्रदेश २७°२०' उत्तरी अक्षांश देखि २९°२०' उत्तरी अक्षांश र ८२° ५२' पूर्वी देशान्तर देखि ८५° १२' पूर्वी देशान्तरका बीच रहेको छ । यस प्रदेशको सबैभन्दा अग्लो भू-भागको रूपमा धौलागिरी हिमाल र होचो भू-भागको रूपमा नवलपुरको त्रिवेणीसुस्ता रहेको छ ।

ख. क्षेत्रफल

नेपालको कुल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि .मध्ये गण्डकी प्रदेशले २१,७३३ वर्ग कि.मि .अर्थात् १४.६६ %क्षेत्रफल ओगटेको छ । प्रदेशको कुल क्षेत्रफल मध्य हिमाली भू-भाग ५,८१९ वर्ग कि.मि) .२६.८(% , पहाडी भू-भाग १४,६०४ वर्ग कि.मि) .६७.२ (%र तराई भू-भाग १,३१० वर्ग कि.मि) .६ (%पर्दछ । यस प्रदेशमा पहाडी भू-भाग बढी रहेको छ ।

ग. सिमाना

यो प्रदेश नेपाल राज्यको करीब मध्य भागमा पर्दछ । नेपालकै सबैभन्दा ठूलो महानगरपालिकाको रूपमा रहेको पोखरा समेत यस प्रदेशमा रहेको छ । यस प्रदेशको सिमाना पूर्वमा ३ नं प्रदेशका रसुवा, धादिङ्ग र चितवन जिल्ला, पश्चिममा प्रदेश नं .५ का पूर्वी रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, गुल्मी, पाल्पा र नवलपरासी)सुस्ता बर्दघाट पश्चिम (र कर्णाली प्रदेशको डोल्पा जिल्ला पर्दछन् । त्यस्तै उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा ५ नं .प्रदेशको पाल्पा जिल्ला र भारतको विहार राज्य रहेका छन् ।

घ. धरातलिय स्वरूप

नेपालको प्राकृतिक एवं धरातलीय स्वरूपका आधारमा तीन भागमा विभाजन गरिए अनुसार यो प्रदेश पनि धरातलिय रूपमा तीन भागमा विभक्त छः

अ. **हिमाली प्रदेश:** हिमाली प्रदेश नेपालको तथा यस प्रदेशको पनि उत्तरी भेगमा रहेको मोडदार पर्वतीय क्षेत्र हो । साधारणतया ३००० मिटर देखि माथिको भू-भाग यस क्षेत्रमा पर्दछ । विश्वकै प्रशिद्ध अन्नपूर्ण धौलागिरी तथा माछापुच्छ्रे यसै प्रदेशमा पर्दछन् । विश्वको सबैभन्दा गहिरो गल्छी अन्ध गल्छी (५७९१ मिटर) यसै प्रदेशको म्याग्दी जिल्लामा पर्दछ । गण्डकी प्रदेशका हिमालपारिका २ जिल्ला मनाङ्ग र मुस्ताङ्ग पनि यस प्रदेशमा पर्दछन् ।

आ. **पहाडी प्रदेश:** उत्तरमा हिमाल र दक्षिणमा तराईको भू-भाग बीच पर्ने साधारणतया ६०० मिटर देखि ३००० मिटर सम्मको क्षेत्र पहाडी प्रदेशका नामले चिनिन्छ । यसमा नदी निर्मित फाँट एवं उपत्यका बेसी टार तथा महाभारत पर्वतका श्रृंखलाहरु समेत पर्दछन् । ग्रामिण बस्तीहरुको बाहुल्यता भएको यस क्षेत्रमा गण्डकी प्रदेशमा म्याग्दी, पर्वत, बागलुङ्ग, लमजुङ्ग, गोरखा, तनहुँ, कास्की र स्याङ्जा गरी जम्मा ८ जिल्लाहरु रहेका छन् ।

इ. तराई प्रदेश:नेपालको दक्षिणी भागमा अस्थित समथर भूमि मध्य यस प्रदेशमा अत्यन्तै थोरै भू-भाग अर्थात १३१० बर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको छ । साविकको नवलपरासी जिल्लालाई दुई भागमा विभाजन गरी पूर्वी भाग अर्थात नवलपुर जिल्ला (बर्दघाट सुस्ता पूर्व) यस प्रदेशमा पर्दछ। त्रिवेणी सुस्ता नाका यस प्रदेशलाई भारतसँग जोड्ने एक मात्र अन्तराष्ट्रिय नाकाका रूपमा रहेको छ ।

ड. हावापानी

यस प्रदेशमा तराईको समथर भू-भाग देखि ८१६७ मिटर उचाईमा रहेको धौलागिरी हिमाल सम्म फैलिएको हुँदा नेपालमा पाइने सबै प्रकारको हावापानी पाइन्छ। उचाई, वर्षा एवं पक्रमका आधारमा यहाँको जलवायुलाई उष्ण प्रदेशिय हावापानी न्यूनो समशीतोष्ण हावापानी ठण्डा, समशीतोष्ण हावापानी, लेकाली हावापानी र अल्पाइन हावापानी गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

अ. उष्ण प्रदेशीय हावापानी:-ग्रीष्म ऋतुमा अति गर्मी र जाडोमा अति चिसो (शीतलहर चल्ने) गर्मीमा तापक्रम ४० डिग्री भन्दा माथि रहने र वर्षा २०० मी.लि. को हाराहारीमा हुने गर्दछ ।

आ. न्यानो समशीतोष्ण हावापानी:- औसत तापक्रम २१ डिग्रीको हाराहारीमा रहने मध्यम खालको जलवायु रहेको वर्षामा बढी पानी पर्ने र हिउँदमा कम पर्ने क्षेत्र पर्दछ ।

इ. ठण्डा समशीतोष्ण हावापानी:- महाभारत पर्वतको माथिल्लो खण्ड र हिमालयको तल्लो क्षेत्र वार्षिक औसत तापक्रम १७ डिग्रीको हाराहारीमा रहने जाडोमा ० डिग्री सम्म झर्ने र औसत वर्षा १५० मी.लि .सम्म हुने क्षेत्र पर्दछ ।

ई. लेकाली हावापानी:- ग्रीष्ममा तापक्रम १३ डिग्री सेल्सीयस सम्म पुग्ने हुदा केही न्यानो हुने तर हिउँदमा ० डिग्री सेल्सीयस भन्दा कम हुने हुँदा अतिनै चिसो वर्षाको तुलनामा हिमपात बढी हुने क्षेत्र पर्दछ ।

उ. अल्पाइन (टुन्ड्रा) हावापानी:- उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने हावापानी ध्रुवीय क्षेत्रको हावापानीसँग मेल खाने वर्षभरि नै हिउँ परिरहने अत्यधिक चिसो क्षेत्र पर्दछ ।

च. प्राकृतिक सम्पदा

गण्डकी प्रदेशमा हिमालबाट उत्पत्ती भएर बग्ने हिमनदीहरूमा कालीगण्डकी, बुढीगण्डकी, मर्स्याङ्दी, मादी, दरौदी, सेती, मर्दीआँधिखोला, म्याग्दी खोला, मोदी, बढीगाड, उत्तरगंगा जस्ता ठूला नदीहरू रहेका छन्। यसै गरी प्रमुख तालतलैयाहरू फेवाताल, बेगनासताल, रूपा ताल, तिलिचो ताल, दामोदर कुण्ड, खयरवराह ताल, तातोपानीका दह आदि विभिन्न प्रसिद्ध ताल तथा कुण्डहरू यस प्रदेशमा रहेका छन्। त्यस्तै धौलागिरी, गणेश, मनास्लु, निलगिरी, अन्नपूर्ण, माछापुच्छ्रे, हिमाल जस्ता प्रसिद्ध हिमाल र हिमश्रृंखलाहरू समेत यस प्रदेशमा रहेका छन्।

छ. जनसंख्या:

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ लाई आधार मनी गरिएको प्रक्षेपण अनुसार सन् २०१७ मा यस प्रदेशको कुल जनसंख्या २६२०१५२ रहेको अनुमान गरिएको छ।

गण्डकी प्रदेशको सामान्य आर्थिक परिदृश्य

केन्द्रीय तथ्यांक विभागले सन् २०१८ मा प्रकाशीत तथ्यांक अनुसार कुल ग्राहस्थ उत्पादन (रु. ३४ खर्ब ६४ अर्ब ३२ करोड) मा गण्डकी प्रदेशको हिस्सा ८.३२ प्रतिशत (रु २ खर्ब ८८ अर्ब २० करोड) रहेको छ। प्रादेशिक कुल ग्राहस्थ उत्पादन सम्बन्धी नेपालको क्षेत्रगत रूपमा हेर्दा गण्डकी प्रदेशको कुल ग्राहस्थ उत्पादनको संरचना देहाय बमोजिम रहेको छ। प्रदेशको औद्योगिक वर्गिकरण अनुसार कृषि तथा वन क्षेत्रको हिस्सा २९.९१ प्रतिशत तथा गैर कृषिको ७०.९ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। त्यस मध्य सेवा व्यापारको ५० प्रतिशत भन्दा बढी योगदान रहेको देखिन्छ। यस प्रदेशमा म्यानुफ्याक्चरिङ र खनिजको क्षेत्रमा क्रमशः ३.२१ र ०.८० प्रतिशत हिस्सा रहेको छ। तालिका अनुसार गण्डकी प्रदेशको मुख्य श्रोत कृषि तथा वन क्षेत्रको समुचित उपयोग गरी यसमा लगानी बढाउन आवश्यक देखिन्छ। कुल ग्राहस्थ उत्पादनको दृष्टिकोणबाट हेर्दा ७ वटा प्रदेशहरू मध्य पाँचौ स्थानमा रहेको छ।

मुल्य रु. दश लाखमा		
औद्योगिक वर्गिकरण	प्रदेशको ग्राहस्थ उत्पादन	हिस्सा-%
कृषि तथा वन	८५१९१	२९.९
मत्स्य	८९	०.०३
खनिज	२२६९	०.८

म्यानुफ्याक्चरिङ	९१४२	३.२१
विद्युत ग्याँस र पानी	७९६९	२.८
निर्माण	३२४९४	११.४
थोक तथा खुद्रा व्यापार	२२७६०	७.९९
होटल तथा रेस्टुरेन्ट	११०१५	३.८७
यातायात भण्डारण र संचार	१६३९४	५.७६
वित्त	१४८९५	५.२३
रियलस्टेट भाडा तथा व्यापारिक क्रियाकलापहरु	२०६७६	७.२६
सार्वजनिक प्रशासन र रक्षा	१००२२	३.५२
शिक्षा	२०७०७	७.२७
स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	९२०९	३.२
अन्य सामुदायिक सामाजिक तथा व्यक्तिगत सेवा क्रियाकलापहरु	२२०३९	७.७४
कुल ग्राहस्त उत्पादन	२८४८७१	१००

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग

नेपालको वैदेशिक व्यापारको परिदृष्य

विगत दश वर्षको नेपालको वैदेशिक व्यापार तथ्यांक (वस्तुतर्फ)लाई हेर्दा आयातमा भारी वृद्धि देखिएको छ भने निर्यातको आकार र वृद्धिदर दुवै सानो देखिएको छ । विगत केही वर्षको तथ्यांक हेर्दा नेपालबाट निर्यात भई रहेका प्रमुख वस्तुहरुमा पोलिष्टर तथा अन्य धागो, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरु, ऊनी गलैचा, तयारी पोशाक, जुट तथा जुटका उत्पादन, जुस, चिया, टेक्सटाइल, अलैची, पश्मिना सल, फेल्ट, जडिबुटी, मुसुरोको दाल र जुत्ता रहेका छन् । नेपालको निकासी व्यापारमा भारत, संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, टर्की, युके, चीन, फ्रान्स, बंगलादेश, इटाली, जापान, क्यानडा, अष्ट्रेलिया, नेदरलेण्ड्स, डेनमार्क आदि प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

नेपालको विगत दश वर्षको वस्तु व्यापार तर्फको वैदेशिक व्यापारको संचरना देहाय अनुसार रहेको छ ।

मुल्य रु. अर्बमा

आ.व.	निर्यात	आयात	व्यापार घाटा
२०६५/६६	६८.६०	२९१.००	२२२.४०

२०६६/६७	६०.९५	३७५.६१	३१४.६६
२०६७/६८	६४.५६	३९७.५४	३३२.९७
२०६८/७९	७४.०९	४९८.१६	४२४.०७
२०६९/७०	७७.३५	६०१.२१	५२३.८६
२०७०/७१	९१.३६	७२२.७८	६३१.४२
२०७१/७२	८६.६४	७८४.५८	६९७.९४
२०७२/७३	७१.१४	७८१.१५	७१०.०१
२०७३/७४	७३.१३	९८५.९५	९१२.८३
२०७४/७५	८१.३३	१,२४५.१९	१,१६३.८६

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

यसै गरी नेपालमा आयात हुने प्रमुख वस्तुहरूमा पेट्रोलियम पदार्थ, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरू, मशिनरी तथा पार्ट्स, यातायातका साधन र तिनका पार्टपुर्जा, इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक सामग्रीहरू, अन्न, हवाईजहाज तथा हवाईजहाजका पार्ट्स, तयारी पोशाक, सुन, चाँदी र हिरा, औषधी पोलिथिन ग्रेन्युल्स, रासायनिक मल, सिमेन्ट क्लिङ्कर, दुरसञ्चारका सामग्रीहरू रहेको पाइन्छ । नेपालको पैठारी व्यापारमा भारत, चीन, युएई, फ्रान्स, इण्डोनेशिया, थाइलेण्ड, क्यानडा, मलेशिया, स्वीट्जरलेण्ड, संयुक्त राज्य अमेरिका, अर्जेन्टिना, भियतनाम, साउदी अरेबिया, युकेन प्रमुख रूपमा रहेका छन् ।

नेपालको निर्यातमा झिनो आकारको वृद्धि तथा सानो आयातन एवम् आयातमा विद्यमान ठूलो आकार र भारी वृद्धिका कारण मुलुकको व्यापार घाटा बर्षेनी भारी दरले वृद्धि भई रहेको छ । तर यो व्यापारघाटाका पछाडि सकारात्मक पक्षहरू पनि अन्तरनीहित रहेका छन् । भौतिक संरचना निर्माणका सामग्रीहरू जस्तै फलाम, स्टील तथा तिनका सामानहरू, सिमेन्ट, आलमुनियम, तामा जस्ता वस्तुहरूको आयातमा भएको वृद्धिले मुलुकको विकासमा सकारात्मक योगदान दिएको देखिन्छ । यसै गरी मुलुकका लागि अति आवश्यक औद्योगिक कच्चापदार्थहरू जस्तै कच्चा पाम आयल, सिमेन्ट क्लिङ्कर, पोलिथिन ग्यानुअल, रबर, रसायन जस्ता वस्तुहरूको आयात उल्लेख्य रूपमा भएको छ । मलको आयातमा वृद्धि देखितापनि यस्तो आयातले कृषि उत्पादन वृद्धिमा ठूलो भूमिका खेलि रहेको देखिन्छ ।

पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा वृद्धि भए तापनि पेट्रोलियम पदार्थको अधिकांश आयात औद्योगिक उत्पादन, मालवस्तु ढुवानी तथा सार्वजनिक यातायातमा खर्च भई रहेको सन्दर्भमा यी वस्तुहरूको आयातले पनि मुलुकको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ ।

नेपालले विगतमा निर्यात गरिरहेका तर वर्तमानमा आयात गरिरहेको वस्तुहरु

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको तथ्यांक अनुसार नेपालमा विगतमा धान, चामल, जुट तथा जुटका सामानहरु, गहुँको पीठो उल्लेख्य मात्रामा निकासी गरिरहेको पाइए तापनि हाल आएर यी वस्तुको आयात भारी मात्रामा हुने गरेको छ । उक्त वस्तुहरु मध्ये धान, चामल आदि भारतमा निकासी भईरहेका थिए भने गहुँको पीठो चीनतर्फ निकासी हुने गर्दथ्यो । हाल कच्चा जुट विदेशबाट आयात गरेर जुटका प्रशोधित उत्पादनहरु निकासी गरिरहेकाछौं । कुनै समय भारतमा ठूलो परिमाणमा काठ निकासी भईरहेतापनि हाल आएर म्यानमार, इण्डोनेशिया जस्ता मुलुकहरुबाट काठहरु आयात भईरहेको छ ।

नेपालले विगतमा निकासी गरेका र हाल आयात गरिरहेका वस्तुहरुको उत्पादनलाई बृद्धि गर्ने सम्भावना रहि आएको परिप्रेक्षमा ती वस्तुहरुको उत्पादन अभिवृद्धि गरि पुनः निकासी गर्न सकिन्छ ।

अध्ययनको उद्देश्यः

यस अध्ययनको उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेको छ ।

- क. प्रदेशलाई आर्थिक रुपमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात अभिवृद्धि मार्फत मुलुकको बढ्दो व्यापार घाटा कम गर्न सहयोग पुर्याउने
- ख. अन्तर प्रादेशिक व्यापार अभिवृद्धि गर्न मद्दत पुग्ने
- ग. आयातित मालवस्तुहरुलाई प्रदेशमा उत्पादित मालवस्तुहरुले प्रतिस्थापन गर्ने,
- घ. प्रदेशस्तरमा सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवा व्यापारका अवसरहरुलाई पहिचान गरी व्यापार प्रवर्द्धन तथा नीतिहरु तर्जुमा गर्न सहयोग पुर्याउने ।
- ड. भविष्यमा गरिने अध्ययनका लागि आधार दस्तावेजको रुपमा विकास गर्ने

अध्ययन विधिः

यो अध्ययन गर्दा सर्वप्रथम विभिन्न सरकारी श्रोतहरु –कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय, खानी विभाग, तथ्याङ्क विभाग, वन विभागबाट प्राप्त द्वितियक तथ्याङ्क (Secondary Data) उपयोग गरिएको छ । उक्त तथ्याङ्कबाट प्राप्त उत्पादन सम्बन्धी विवरण, उद्योग सम्बन्धी विवरण, खानी सम्बन्धी विवरणलाई तालिकिकरण तथा

वर्गिकरण गर्ने कार्य गरियो । तत्पश्चात उक्त तथ्याङ्क तथा विवरणहरू उपर प्रदेश स्थित विभिन्न उद्योग वाणिज्य संघ, उद्यमी, व्यवसायीहरूसँग अन्तरक्रिया गरी रुजु गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो । त्यसबाट प्राप्त निष्कर्षहरूबाट प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी उक्त प्रतिवेदनमा उल्लेखित विषयहरू उपर सरोकारवाला सरकारी निकायहरू, प्रदेश स्थित उद्योग वाणिज्य संघको सहभागितामा प्रदेशको राजधानीमा प्रस्तुतिकरण ।

अध्ययनबाट प्रदेशलाई हुने उपलब्धी

- क. प्रदेशका निर्यात सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको जानकारी हुने,
- ख. प्रदेशमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान हुने
- ग. अन्तर प्रदेश व्यापारका सम्भावित वस्तु तथा सेवाहरूका सूचि तयार हुने
- घ. उपरोक्त सूचिका आधारमा निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन हुने र अन्तर प्रदेश व्यापार सम्भावनाका बारेमा प्रदेशलाई नीति तर्जुमा गर्न उपयोगी हुने
- ड. भविष्यमा समान प्रकृतिका अध्ययन गर्न सन्दर्भ सामाग्रीका रूपमा प्रयोग गर्न सकिने

अध्ययनका सीमाहरू

- क. द्वितीयक (Secondary) तथ्याँकको अधिक प्रयोग
- ख. म्यानुफ्याक्चरिङ उत्पादन तर्फको तथ्याँक कमीले सूचनामा बढी निर्भर हुनु
- ग. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथ्याँक २०७३/७४ मा सीमित रहनु
- घ. सेवा व्यापार तर्फको क्षेत्रगत तथ्याँक उपलब्ध हुन नसक्नु
- ड. प्रदेशस्तरमा उपभोगको तथ्याँक उपलब्ध नहुनु

गण्डकी प्रदेशको निर्यात संभावना र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्बन्धि SWOT विश्लेषण

प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग गरिएको अन्तरक्रिया तथा सन्दर्भ सामाग्री अध्ययनका आधारमा गण्डकी प्रदेशका समग्र पक्ष (सबलता, दुर्बलता, अवसर र हाँक) को विश्लेषण गर्दा देहाय बमोजिमको निचाडहरू प्राप्त भएका छन् ।

सबल पक्ष(Strength)	दुर्बल पक्ष (Weakness)
क. भौगोलिक विविधतायुक्त प्रदेश, ख. मलिलो खेती योग्य जमीन, ग. चीन र भारत जस्ता ठूला बजार , घ. कृषि तथा वनजन्य उत्पादनको प्रचुर सम्भावना, ङ. एक स्थानीय तह एक उद्योग ग्राम च. कास्कीको पोखरामा विशाल औद्योगिक क्षेत्रको स्थापना, छ. चीनलाई जोड्ने कोरला नाका र भारतलाई जोड्ने त्रिवेणी सुस्ता नाका ज. हिन्दू तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको लागि धार्मिक महत्वको प्रदेश, झ. साहसिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटनका लागि आकर्षक गन्तव्य, ञ. नेपालको एक मात्र डोरपाटन शिकार आरक्ष ट. पर्यटकहरूका लागि स्तरीय होटल लगायत होमस्टेको व्यवस्था भएको ठ. पोखरामा निर्माणाधिन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, ड. जलविद्युतको प्रचुर सम्भावना	ढ. जनशक्तिको अभाव, ण. सिंचाई सुविधाको कमी, त. आधुनिक प्रविधिको कमी, थ. शहरतर्फ बसाइँ सराईको बढ्दो क्रम द. कृषियोग्य जमीन बाँझिदै जानु ध. भौगोलिक विकटताका कारण उत्पादित वस्तुहरूको बजारसम्म ढुवानी गर्न उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारको कमी, न. व्यापारका पूर्वाधारको विकासमा कमी (शीतगृह, संकलन केन्द्र आदि
अवसर (Opportunities)	चुनौती(Threat)
क. चीन तथा भारतको बजार सम्मको सहज पहुँच, ख. धार्मिक, साहसिक पर्यटन तथा पदयात्राको लागि उपयुक्त ग. सामुदायीक होमस्टेमा पर्यटन पूर्वाधार सम्बन्धि कार्य गराउन पुजिगत अनुदान दिने सम्बन्धि कार्यविधि २०७५ घ. भारतीय बजारमा निकासी प्रवर्द्धन गर्न समान भाषा, संस्कृति र रहनसहनका कारण सहज,	च. छिमेकी मुलुकमा कृषि एवं औद्योगिक क्षेत्रलाई प्राप्त सुविधा (अनुदान, प्रोत्साहन, ढुवानी, बीमा, ऋणमा छुट, न्युनतम समर्थन मूल्य, खरिदको प्रत्याभूति आदि सुविधा) ले गर्दा नेपाली कृषि उत्पादन मूल्यको आधारमा कम प्रतिस्पर्धी हुनु छ. इकोनोमी अफ स्केल (ठूलो परिमाणमा उत्पादन हुँदा प्रति इकाई लागत मूल्यमा हुने कमी)का कारण भारतीय वस्तुहरूसँग नेपाली

ड. कोरलाबाट चीन र त्रिवेणि सुस्ता नाकाबाट भारत तर्फको बजार पहुँचको संभावना,	वस्तुको लागत मुल्य तुलनात्मक रुपमा बढी हुनु ज. युवा जनशक्ति विदेश पलायन हुने क्रमले गर्दा कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रमा जनशक्तिको कमी हुनु झ. चीन तथा भारतको सरकारहरुले नेपालको प्रमुख वस्तुहरुमा उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिरहेको,
---	--

केही प्रमुख कृषि/वनजन्य वस्तुहरुको उत्पादन स्थिति

खाद्यान्न

गण्डकी प्रदेशमा चामल, गहुँ, मकै, कोदो फापरस र जौ लगायतका अन्न बालीको उत्पादन हुने गरेको छ । जुन तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । प्रदेशको हिमाली जिल्लाहरु मनाङ र मुस्ताङमा फापरको उत्पादन राम्रो हुने गरेको भएतापनि धेरै थोर परिमाणमा अरु जिल्लाहरुमा पनि यसको उत्पादन हुने गरेको तथ्यांकले देखाउँछ । प्रायः सम्पूर्ण जिल्लाहरुमा जौको खेती हुने यस प्रदेशमा मकै, कोदो, गहुँ लगायत फापरको उत्पादनमा पनि आत्मनिर्भर रहेको छ । फापर र जौका परिकारको उपभोग बढ्दो क्रममा रहेको हुँदा यी उत्पादनको दिन प्रति दिन माग बढिरहेको अवस्थामा प्रदेशमा वचत भएको अन्नलाई मुल्य संखला थप गरी अन्तरप्रदेश व्यापार गर्न सकिन्छ ।

खाद्यान्न उत्पादन (मे.ट.) २०७३/७४	
वस्तु	उत्पादन
चामल	२८८,५९६
गहुँ	९०,२५९
मकै	३८४,३९२
कोदो	९७,६४९
फापर	२७२९
जौ	२६४८

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

तेलहन मसला र दलहन:

तोरी, सस्यौं, तिल, सूर्यमुखी, आलस आदि तेलकोहन वालीको राम्रो उत्पादन हुने गर्दछ भने अदुवा, अलैची, लसुन, बेसार, खुर्सानी, आदि मसला वालीको उत्पादन पनि फस्टाउदो छ । त्यसैगरी दलहनमा चना, मास, भट्मास, केराउ, मसुरो आदिको उत्पादन हुदै आएको छ । अलैचीको उत्पादन बृद्धीका लागि लम्जुङ्को बाँझखेत ,धर्सु र भुलभलेलाई प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण परियोजना अन्तरगत वाली ब्लकमा समावेस गरिएको छ ।

वस्तुको नाम	उत्पादन मे.ट.मा
तेलजन्य उत्पादन	
तोरी	८,८००
मसलाजन्य उत्पादन	
अलैची	१४३
अदुवा	३९,२७१
बेसार/हलेदो	५,६५२
लसुन	४,०८०
दलहन, गेडागुडी	
चना	६३०७

कृषि तथा पशु पन्छी विकास मन्त्रालय

फलफुल

फलफुलमा सुन्तला, केरा, स्याउ, आँप, लिची, आदिको उत्पादन हुने गर्दछ । मनाङ्ग र मुस्ताङ्गमा स्याउको अधिक परिमाणमा गुणस्तरिय उत्पादन हुने गर्दछ । गोरखा, कास्की, म्याग्दी लगायतका जिल्लाका उच्च हिमाली भेगका केही भुभागमा थोरै परिमाणमा उत्पादन भैरहेको छ । यसैगरी मनाङ्ग र मुस्ताङ्ग बाहेक प्राय सबै जिल्लामा सुन्तलाको उत्पादन हुने गरेको छ । गण्डकी प्रदेश स्याउ र सुन्तला उत्पादनको सम्भावना रहेको प्रदेश हो । क्षेत्र विस्तार गरी उत्पादन परिमाण बृद्धिमा जोड दिइ यसमा आधारित उद्योग स्थापनद्वारा स्याउ/सुन्तलाजन्य वस्तु उत्पादन गरेर स्वदेशी बजारको माग पूर्ति गर्न सकेको खण्डमा विदेशबाट हाल ठुलो परिमाणमा आयातित वस्तुको नेपाली वस्तुले प्रतिस्थापन गर्न सक्षम हुनेछ । मनाङ्ग र मुस्ताङ्गका ५/५ स्थानलाई प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण परियोजना अन्तर्गत स्याउ बाली ब्लकको रूपमा विकास गरिने उल्लेख

गरिएकोले भविष्यमा स्याउको उत्पादन बढ्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी सुन्तलाको लागि स्यांजाको पुतलीवजार न.पा., अर्जुन चौपारी, ठूलडिही भिरकोट न.पा .र एलादी जोन र हिमाली जिल्ला बाहेकका प्राय सबै जिल्लालाई प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण परियोजना अन्तर्गत वाली ब्लक क्षेत्र घोषणा गरि कार्यक्रम अघि बढेको छ ।

फलफुल	
वस्तुको नाम	उत्पादन मे.ट.
सुन्तला	४६,३०१.३
केरा	१६,७५७
स्याउ	५,६२५
आँप	५,७३०

कृषि तथा पशु पन्छी विकास मन्त्रालय

तरकारी:

काउली, बन्दागोवी, गोलभेडा, मुला, रायोको साग, सिमी, पिडालु, घिरौला, तितेकरेला, काक्रो आदिको उत्पादन हुने गर्दछ । हरियो साग सब्जी र तरकारी बालीमा प्रदेश निकै अव्वल मानिन्छ । प्राय हिमाली जिल्ला बाहेक सम्पूर्ण जिल्लाहरुमा तरकारीको व्यवसायीक खेती सुरु गरिएको छ । प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तरगत तरकारी बालीको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धिका लागि कास्की जिल्लालाई सुपरजोन र प्रदेशका बाकी सबै जिल्लाका केही ठाउँलाई पकेट क्षेत्र घोसणा गरी तरकारीको उत्पादन वृद्धिको लागि कार्यक्रम अघि बढाइएकोले भविष्यमा यो प्रदेश तरकारी बालीको क्षेत्रमा अव्वल हुनेछ । यस प्रदेशमा निम्न तालिका अनुसार तरकारी वाली उत्पादन हुने गरेको छ ।

तरकारी	
वस्तुको नाम	उत्पादन मे.ट.
काउली	२७,३१४
बन्दागोवी	३०,१५८
गोलभेडा	२४,४७५

मुला	३०,३६५
रायोको साग	२२,४०१
सिमि	१५००२
पिडालु	१९३५७
घरौला	१४३८४
तिते करेला	१०२३८
काक्रो	९७३७

कृषि तथा पशु पन्छी विकास मन्त्रालय

जडिवुटी Medicinal Herbs

जडिवुटीको क्षेत्रगत विवरण अनुसार गण्डकी प्रदेश जडिवुटी उत्पादनमा अग्र स्थानमा रहेको देखिन्छ। यहाँका हिमाली जिल्लाका साथै अन्य जिल्लाहरूमा पनि जडिवुटी पाइन्छ। जडिवुटीको व्यापार विकासका लागि व्यापार सम्बद्ध क्रियाकलाप गरी निकासी प्रवर्द्धन गर्ने हेतु एकिकृत व्यापार रणनीति २०१६ मा समेत यसलाई समावेश गरिएको छ। गण्डकी प्रदेशबाट आ.व.२०७३/७४ मा १०७३३८ के.जी. जडिवुटी संकलन भएको र सोवापत राजस्व रु. ४०३५८४३५० प्राप्त भएको थियो।

क्र.सं.	जिल्ला	जडिवुटी (के.जि.)	राजस्व संकलन
१.	गोरखा	१०३४६	६२७३११९
२.	लम्जुङ्ग	२२७०	१०८०७५६
३.	तनहुँ	५००	४२०११८२५
४.	स्याङ्जा	०	५९१५१८८
५.	कास्की	०	२८२९०७५
६.	मनाङ्ग	१६८	३३६०
७.	मुस्ताङ्ग	०	०
८.	म्याग्दी	६११०	८२०१३९.१
९.	पर्वत	३२४८	१९७७२६८
१०.	बागलुङ्ग	८०१९५	११४९०३५
११.	नवलपरासी	०	३.३७३६+०८

१२.	अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र	३७०२.७	४३३५४१५
१३.	मनास्लु संरक्षण क्षेत्र	७९९	५६९०
१४.	ढोरपाटन शिकार आरक्ष	०	५०२२०

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

प्रमुख कृषिजन्य उद्योगहरू

गण्डकी प्रदेशमा चिनी, सूती /चुरोट, जुस एवं खाद्य प्रशोधन (दालमिल, तेलमिल, चामलमिल आदि) लगायतका केही उद्योगहरू स्थापना भएका छन् । औद्योगिक गणना २०६९ अनुसार गण्डकी प्रदेशमा ३९३ ओटा उद्योगहरू रहेको पाइन्छ ।

प्रमुख म्यानुफ्याक्चरिङ्ग उद्योगहरू

गण्डकी प्रदेशमा एउटा मात्र औद्योगिक क्षेत्र पोखरा औद्योगिक क्षेत्र रहेको छ । ५०१ रोपनी जग्गामा रहेको यस औद्योगिक क्षेत्रमा औद्योगिक क्षेत्रको ४ करोड र निजी क्षेत्रबाट ४०० करोड गरी जम्मा ४०४ करोडको लगानिमा ७२ वटा उद्योग प्रतिष्ठानहरू संचालनरत छन् । हाल यस औद्योगिक क्षेत्र भित्र दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थ चाउचाउ, काठ तथा फलामका फर्निचर, विस्कुट, चकलेट, मिनरल वाटर, बेकरी, दाना, ह्याचरी, प्रिन्टिङ्ग तथा प्याकेजिङ्ग, विजुलीको तार, मेटल फेब्रिकेशन, टायल तथा ब्लक, होजियारी, प्लास्टिकको पेट बोतल, सिरक डसना, सावुन, पेनस्टक, पाइप, पेन्टस, ह्युम पाइप, ट्रान्सफर्मर उत्पादन उद्योगहरू रहेका छन् । अन्य जिल्लाहरूमा पनि साना तथा ठुला स्केलका उद्योगहरू स्थापना भइ सन्चालनमा रहेका छन् । गोरखामा रहेको गोरखकाली रवर उद्योग हाल बन्द अवस्थामा रहेको छ भने गोरखा आयुर्वेदीक कम्पनीले विभिन्न किसिमका आयुर्वेदिक औषधि तयार गरी स्वदेश एवं विदेशमा विक्रि गर्दै आएको छ । यसै गरी नवलपुरमा रहेको नेपालको एक मात्र कागज उद्योग समेत बन्द अवस्थामा रहेको छ । होंसी सिमेन्ट, चौधरी उद्योग ग्राम, नवलपुरमा संचालनमा आएको छ । सूर्य टोवाको कम्पनीले तनहुँबाट चुरोट उत्पादन गर्दै आएको छ । त्यसैगरी मुस्ताङ्गमा स्याउको सर्वत बनाउने उद्योग संचालनमा रहेका छन् । उद्योग व्यवसायलाई आर्थिक विकासको मेरुदण्डको रूपमा लिइ गण्डकी प्रदेश सरकारले एक स्थानिय तह एक उद्योग ग्रामको नीति अघि सारेकोले पनि यस प्रदेशमा उद्योग स्थापनाको लागि उपयुक्त अवसरको रूपमा लिनु पर्दछ । उद्योग स्थापनाको लागि उपयुक्त वातावरण एवं कच्चा पदार्थको उपलब्धता भएतापनि यस प्रदेशमा उद्योग क्षेत्रमा लगानी आकर्षित हुन सकेको छैन । यस प्रदेशमा जडिवुटी, फलफुल, खनिज पदार्थमा आधारित उद्योगको

सम्भावना अधिक देखिन्छ। पर्यटन तथा जलविद्युत लगायतका क्षेत्रमा आधारित उद्योगको प्रचुर सम्भावना रहेको हुँदा यसमा लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक देखिन्छ।

जिल्ला	उद्योगको संख्या	रोजगारीको संख्या	उत्पादन
गोरखा	९	५४५	खाद्य -२, काष्ठ -२, अधातु खनिज- ३
लम्जुङ्ग	३	४००	फर्निचर- १, अधातु खनिज-२
तनहुँ	६२	१०४१	फर्निचर -१३, अधातु खनिज -३४, खाद्य- ८, पेय पदार्थ- १, धातु खनिज -६
स्याङ्गजा	४५	५६६	फर्निचर -३३, खाद्य -३१, अधातु खनिज- ४, पेयपदार्थ -३
कास्की	१९८	४७०६	फर्निचर- ६९, खाद्य -३१, फेब्रिकेटेड धातु -३०, अधातु खनिज- १७, काष्ठ- ११, रेकर्ड मेडिया -८, टेक्टाइल- ५, वायरिड सामग्री- ५, पेय पदार्थ- ४, कागज -३, रसायनिक- ३, प्लास्टिक -३, आधारभूत खनिज -२, मेसिनरी -२, छाला -१
मनाङ्ग	०	०	०
मुस्ताङ्ग	३	५३	पेयपदार्थ -२, फर्निचर १
म्याग्दी	६	११४	फर्निचर -६
पर्वत	२३	३१४	फर्निचर -१०, खाद्य- ३, अधातु खनिज -३, पेयपदार्थ -२, काष्ठ -२, कागज -१, फेब्रिकेटेड खनिज- १
बाग्लुङ्ग	५	१०३	फर्निचर -३, खाद्य -१, फेब्रिकेटेड खनिज -१
नवलपुर	३९	६५८	अधातु खनिज -१६, खाद्य -१०, फर्निचर- ३, फेब्रिकेटेड धातु खनिज - १, पेय पदार्थ -२, काष्ठ- १, कागज- २, प्लास्टिक- २, धातु खनिज- २, रासायनिक- २, चुरोट- १
गण्डकी	३९३	८५००	

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

जलविद्युत Hydro electricity

मुलुकमा उत्पादित कुल जलविद्युत आयोजना मध्य १ मे.वा. क्षमता भन्दा माथिका जम्मा ७५ वटा योजनाहरुबाट कुल १००४.८ मे.वा. विद्युत उत्पादन भएकोमा गण्डकी प्रदेशमा मात्र २२ योजनाहरुबाट जम्मा

४७५.१ मे.वा. अर्थात ४७.२८ प्रतिशत विद्युत उत्पादन हुदै आएको छ । गण्डकी प्रदेशमा संचालित १ मे.वा . भन्दा माथि क्षमता भएका योजनाहरुको विवरण अनूसुची २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

गण्डकी प्रदेशमा संचालित उद्योग एवं औद्योगिक क्षेत्रको विवरण:

यस प्रदेशमा स्थापित ठूला उद्योगको संख्या न्यून रहे पनि घरेलु तथा साना उद्योग भने लगभग सबै जिल्लाहरुमा उल्लेखनिय रहेको पाइन्छ । समष्टिगत रुपमा आ.व.२०७४/७५ को अन्त्य सम्म यस प्रदेशमा सेवामुलक उत्पादनमुलक पर्यटनमुलक उर्जामुलक कृषि र वन पैदावार तथा सूचना प्रविधिमा आधारित गरी १२७ किसिमका उद्योगहरु जिल्ला स्थित घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरुमा दर्ता भएको देखिन्छ ।

क्र.सं.	उद्योग	जिल्ला	संचालन अवस्था
१.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	कास्की पोखरा	संचालन
२.	भूकुटी कागज कारखाना	नवलपुर	वन्द अवस्था
३.	गोरखकाली रवर उद्योग	मजुवादुउराली गोरखा	वन्द अवस्था
४.	सूर्य टोवाको कम्पनी	तनहुँ	संचालन
५.	होंगसी सिमेन्ट	नवलपुर	निर्माणाधिन

गण्डकी प्रदेश स्थिति पत्र

जस अनुसार २८२५४ ओटा साना उद्योग व्यवसाय दर्ता भएका छन् । यस बाहेक अ.व. २०७२/७३ को अन्त्य सम्ममा नवलपुर बाहेकका जिल्लामा रहेका ४३७ ओटा उद्योगहरु उद्योग विभागमा दर्ता भइसकेका छन् । यस्तै पोखरा औद्योगिक क्षेत्रमा ७२ ओटा उद्योग चालु अवस्थामा ५ ओटा उद्योग निर्माणाधिन अवस्थामा ३ ओटा वन्द अवस्थामा र ९ ओटा विभिन्न संघ सस्था गरी कुल जम्मा ८९ ओटा उद्योग छन् ।

क्र.सं.	जिल्ला	दर्ता भएका उद्योग संख्या	रोजगारी संख्या
१.	गोरखा	२५३३	७७१२
२.	लम्जुङ्ग	२२०२	५१६२
३.	तनहुँ	४४८४	१२७५९
४.	स्याङ्गजा	२७४६	९११५
५.	कास्की	८४९१	१९४३८
६.	मनाङ्ग	२८९	५७८
७.	म्याग्दी	६०२	२३७०
८.	मुस्ताङ्ग	६७३	१८००

९.	पर्वत	१८३७	५५०७
१०.	बागलुङ्ग	१७८८	६१२६
११.	नवलपुर	२६०९	६७५९
	जम्मा	२८२५४	७७३२६

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

खनिज

खानी तथा भूगर्भ विभागका अनुसार गण्डकी प्रदेशमा उपलब्ध खनिज पदार्थ देहाय बमोजिम रहेका छन् । यस प्रदेशमा सिमेन्टको कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग हुने चुन ढुंगा, तामा, सुन, फलाम, सिसा, ग्रेनाइट, नुन जस्ता अधिक आयात हुने वस्तुका कच्चा पदार्थको खानी रहेका छन् ।

क्र.सं.	जिल्ला	खनिजको नाम
१.	गोरखा	Rear Earth Metal, Bismuth ,तामा ,सुन, Tantalum-Niobium, Feldspar pyrite, ग्रेनाइट र साइनाइट
२.	लम्जुङ्ग	Geothermal hot springs, नुन, Tourmaline
३.	तनहुँ	फलाम, तामा, सुन, सिसा, जिंक, पाइराइट, खरी पाउडर, लाइमस्टोन र स्लेट
४.	कास्की	Common salt brine seeps र Talc
५.	स्याङ्गजा	चुनढुंगा
६.	मुस्ताङ्ग	युरेनियम, सुन ,नुन, ग्रेनाइट, जिप्सम, स्लेट, साइनाइट, तेल, ग्याँस र कोइला
७.	मनाङ्ग	नुन, Aquamarine/Beryl Tourmaline र ग्रेनाइट
८.	पर्वत	फलाम, तामा, सुन, सिसा, फल्डस्पार र क्वार्ज ।
९.	बागलुङ्ग	Quartzite ,तामा, फलाम, सिसा, जिंक, खरी र स्लेट
१०.	म्याग्दी	फलाम, तामा, सुन, जिंक, पाइराइट, खरी पाउडर, लाइमस्टोन, स्लेट र Geothermal hot springs

११.	नवलपुर	फलाम
-----	--------	------

स्थितिपत्र / खानी तथा भुगर्भ विभाग

खानिजन्य उद्योग

गण्डकी प्रदेशमा संचालित उद्योगहरू मध्य आफ्नै देशको कच्चा पदार्थमा आधारित खानिजन्य उद्योगहरूको संख्या कम भएपनि यसले मुलुकको आर्थिक मामिलामा महत्व राख्दछ। यस प्रदेशमा चुनढुंगामा आधारित उद्योगबाट सिमेन्ट उत्पादन हुदै आएको छ । रातोमाटो कार्जाइट र टल्क सम्बन्धि उद्योगहरू पनि संचालनमा आएका छन । चुनढुंगा उद्योगबाट आ.व. २०७३/७४मा २२ लाख भन्दा बढी र रातोमाटो उद्योगबाट १ लाख भन्दा बढी राजश्व उठेको थियो।

उद्योगको किसिम	जिल्ला	राजश्व रु.
चुनढुङ्गा उद्योग	गोरखा र तनहुँ	२२७९२५०
रातोमाटो उद्योग	पालुङ्गटार गोरखा	११४७२.५
कार्जाइट	बाग्लुङ्ग र पर्वत	-
टल्क	तनहुँ र म्याग्दी	-

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

सेवा व्यापार

पर्यटन:

पर्यटन क्षेत्र रोजगारी श्रीजना गर्न गरिवीनिवारण गर्न निर्यात बढाउन तथा समग्र अर्थ व्यवस्थालाई सुदृढ बनाउन धेरै जसो देशहरूले प्राथमिकतामा राखेको क्षेत्र हो ।विश्व यात्रा र पर्यटन परिषदले सन् २०१८ मा गरेको अध्ययन अनुसार सन् २०१७ मा विश्व अर्थतन्त्रमा पर्यटन क्षेत्रले कुल ग्राहस्त उत्पादनको १०.५ प्रतिशत योगदान गरेको थियो।भने ३१ करोड ३० लाख रोजगारी श्रीजना गरेको थियो। सोही अध्ययन अनुसार सन् २०१७ मा समग्र पर्यटन क्षेत्रले नेपालको कुल ग्राहस्त उत्पादनमा प्रत्यक्ष ४.० प्रतिशत र अप्रत्यक्ष ३.८ प्रतिशत गरी कुल ७.८ प्रतिशत योगदान गरेको अनुमान थियो। यसैगरी प्रत्यक्ष ४९५५०० र अप्रत्यक्षमा ५,२९,५०० गरी कुल १०,२७,००० रोजगारी श्रीजना गरेको अनुमान छ। आ.व. २०७३/७४ मा गण्डकी प्रदेशमा जंगली जनावर अवलोकन गर्न १,५०३१७ जना पर्यटकहरू आएका थिए १३,६६८ जना

विभिन्न स्थानमा पदयात्राका लागि आएका थिए भने १९,२७१ पोखरा क्षेत्रमा प्याराग्लाइडिङ्गका लागि कुल १८३२५६ जनाले गण्डकी प्रदेशको भ्रमण गरेका थिए।

क्र.सं.	क्षेत्र	२०७३/७४
१.	जंगली जनावर अवलोकनका लागि आएका पर्यटक	१५०३१७
२.	पदयात्री	१३६६८
३.	प्याराग्लाइडिङ्ग	१९२७१
जम्मा		१८३२५६

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

वि.स. २०७४/७५ मा नेपालमा आएका कुल विदेशी पर्यटक संख्या ९४०२१८ थियो । नेपाल आउने कुल पर्यटक मध्य ४० प्रतिशत पर्यटक गण्डकी प्रदेशमा आएको अनुमान गर्न सकिन्छ। तालिका अनुसार गण्डकी प्रदेशमा भित्रिने पर्यटक वि.स.२०७०/७१ देखि २०७४/७५ को तथ्यांक नियाल्दा वि.स.०७२/७३ मा भुकम्प गएको कारण पर्यटक आवागमनको संख्या घट्न गएको अनुमान गर्न सकिन्छ भने अरु वर्षहरूमा क्रमिक रुपमा बृद्धि भएको पाइन्छ।

यस तथ्यका आधारमा गण्डकी प्रदेशले प्रर्यटन व्यवसायबाट राम्रो आमदानी गर्न सक्ने देखिन्छ।

संरक्षित क्षेत्रको नाम	वि.स २०७०/७१	वि.स २०७१/७२	वि.स २०७२/७३	वि.स २०७३/७४	वि.स २०७४/७५
अन्नपूर्ण संरक्षण आयोजना	११६१२०	१२९६२४	७८९३०	११४५०७	१५९५६०
मनास्लु संरक्षण आयोजना	४९७८	५९१८	२४१४	४८७२	६९२८
ढोरपाटन शिकार आरक्ष	८८	८९	०	९१	१६३
जम्मा	१२३१९९	१३७६४५	८३३५९	१२१४८६	१६८६६८
वार्षिक बृद्धिदर		१२	-३९	४६	३९
कुल नेपाल	७९७६१६	७९०११८	५३८९७०	७५३००२	९४०२१८
वार्षिक बृद्धिदर नेपाल		-०.९४	-३१.७९	३९.७१	२४.८६

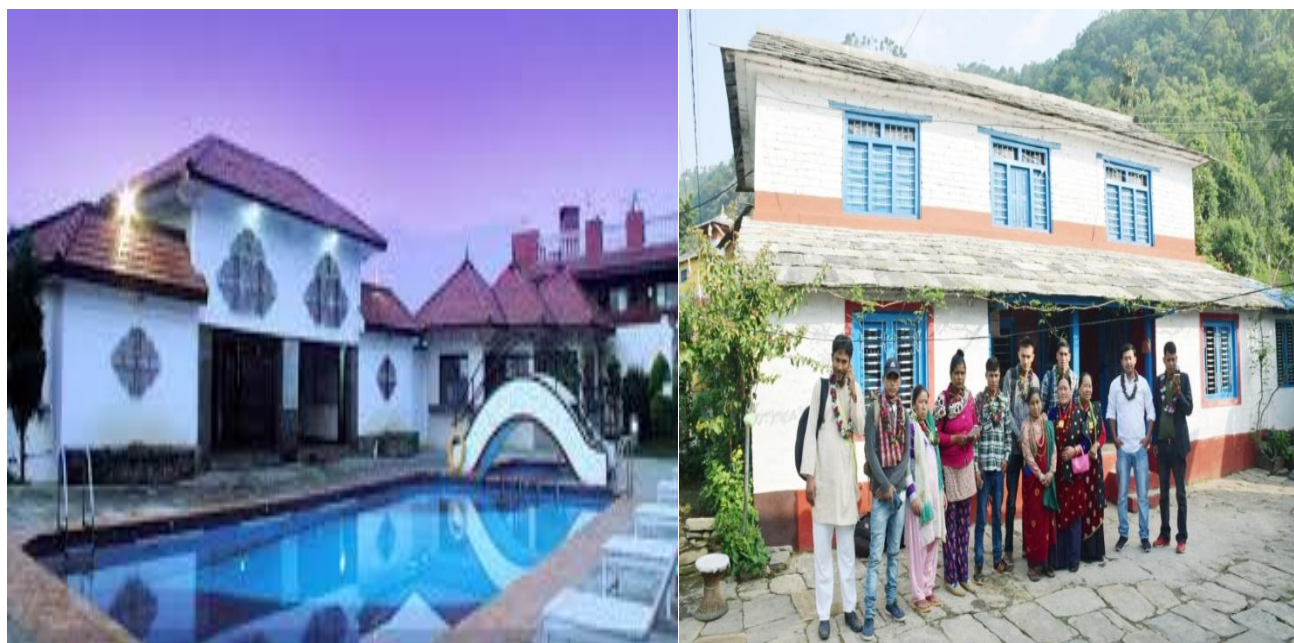
गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

गण्डकी प्रदेशमा संचालित होटल र होमस्टेको विवरणः

गण्डकी प्रदेश सरकारले सन् २०१९ लाई आन्तरिक पर्यटन वर्ष २०२० लाई छिमेकी देश पर्यटन वर्ष र सन् २०२२ लाई पोखरा पर्यटन वर्ष मनाउँदै २०२२ सम्म यस प्रदेशमा २० लाख पर्यटक भित्र्याउने लक्ष्य लिएको छ । यस प्रदेशको राजधानी पोखरामा २ वटा पाँच तारा ,२ वटा ३ तारा ,११ वटा २ तारा ,२ वटा १ तारा र ३५८ वटा पर्यटक स्टान्डरका होटलहरू रहेका छन्। ३७९१ जनाले रोजगारी पाएका छन्। पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि गण्डकी प्रदेशले १०० पर्यटकीय गन्तव्यहरू पहिचान गरेको छ ।

पर्यटकको वसाइ लम्ब्याउन गण्डकी प्रदेशका १२५ स्थानहरूमा होमस्टे संचालन गरिएको छ । होमस्टे कार्यक्रम मार्फत पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्न प्रदेश सरकारले होमस्टे संचालकहरूलाई आर्थिक सहयोग गरी घर, कोठा, सौचालय जस्ता भौतिक पुर्वाधार सुधार कार्य अघि सारेको छ।

गण्डकी प्रदेशका पर्यटकीय गन्तव्यहरू अनूसूची -३ मा उल्लेख गरिएको छ।

होटल र होमस्टेको विवरणः

सि.नं	विवरण	संख्या	कोठा संख्या	रोजगारी
१.	५ तारा	२	२४३	११०
२.	३ तारा	२	१२९	५०
३.	२ तारा	११	२६८	१८९
४.	१ तारा	२	५६	६०

५.	पर्यटक होटल	३५८	४७८५	३३८२
६.	रेष्टुरेन्ट	५		०
७.	होमस्टे	६८	५०७	०
८.	होटल लज रेष्टुरेन्ट	८१	८२६	०
९.	घरेलु समितिमा दर्ता भइ जिल्लाहरूमा संचालित होटल लज रेष्टुरेन्ट	७१२०	०	०
जम्मा		७६४९	६९१४	३७९१

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन हुने, निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरूको विश्लेषण

अन्तरप्रदेश व्यापार तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तुहरू:

चामल:

नेपालमा आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा चामलको कुल उत्पादन ३५ लाख ५६ हजार ६ सय २२ मे.ट. भएको तथ्यांक विभागले तयार गरेको सन् २०११को चामलको मानव उपभोग ११७.८ के.जी./वर्षक /व्यक्तीका आधारमा अध्ययन गर्दा गण्डकी प्रदेशमा २०१३८ मे.ट. चामल अपुग देखिएकोले आधुनिक खेती प्रणाली, अत्याधुनिक कृषि औजारको प्रयोग, उन्नत जातको विऊ, मल र सिंचाइको उचित व्यवस्था गरी धानको उत्पादकत्वमा बृद्धि गरी प्रदेशमा धानको उत्पादन वढाउन सकिन्छ। पहाडभन्दा तराइको उत्पादकत्व वढि हुने हुदा यस प्रदेशको एक मात्र तराइ भुभाग नवलपुरमा धानको उत्पादन राम्रो हुने भएकोले धान खेती तर्फ प्रोत्साहन गरी उत्पादन वृद्धी गर्न सकिन्छ। यसरी चामलको वढ्दो आयात कम गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ। फलस्वरूप आयात प्रतिस्थापन तथा आयात न्यूनिकरण गर्न सकिन्छ। उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसुची -४ मा उल्लेख गरिएको छ।

गहुँ

नेपालको अर्को महत्वपूर्ण खाद्यबालीमा गहुँ पर्दछ । विश्वको कुल गहुँ उत्पादनमा नेपालको हिस्सा करीव ०.२४ प्रतिशत रहेको छ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा गहुँ उत्पादन ९० हजार २ सय ५९ मे.ट. रहेको छ। नेपालको औसत राष्ट्रिय उपभोग २१.२ प्रति व्यक्ती / वर्षका आधारमा हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा ५५ हजार ५ सय ४७ मे.ट. गहुँ उपभोग भई ३४ हजार ७ सय १२ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ ।

यो बचत रहेको गहुँ अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको गहुँ उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल गहुँ उत्पादनमा ५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसूची -४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

मकै

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा मकै पर्दछ । विश्वको कुल मकै उत्पादनमा नेपालको हिस्सा करीव ०.२० प्रतिशत रहेको छ । कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा मकै उत्पादन ३ लाख ८४ हजार ३ सय १२ मे.ट रहेको र मकै र मकैपिठोको औसत राष्ट्रिय उपभोग १७.९ के.जी./वर्ष /व्यक्तीका आधारमा हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा ४६ हजार १सय १५ मे.ट. मकै उपभोग भई ३ लाख ३८ हजार १ सय ९७ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ । यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको मकै उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल मकै उत्पादनमा १७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसूची -४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

कोदो

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा कोदो पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा कोदो उत्पादन ९७ हजार ६सय ४१ मे.ट रहेको र कोदोको औसत राष्ट्रिय उपभोग ३.५ के.जी./वर्ष/व्यक्तीका आधारमा हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा ९ हजार ७ सय ७१ मे.ट. कोदो उपभोग भई ८८ हजार ४सय ७० मे.ट. बचत भएको देखिन्छ । यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

यस प्रदेशको कोदो उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा ३२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनुसूची -४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

फापर

नेपालको अर्को खाद्यान्न बालीमा फापर पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा फापर उत्पादन २७२९ मे.ट रहेको र फापरको औसत राष्ट्रिय उपभोगका आधार ०.१के.जी./वर्ष/व्यक्तीका दरले हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा २६२ मे.ट. कोदो उपभोग भई २४६७ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ । यो परिणाम अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको फापर उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा २३ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ ।

यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसूची -४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

जौ

नेपालको अर्को खाद्यन्न बालीमा जौ पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा जौ उत्पादन २६४८ मे.ट रहेको र औसत राष्ट्रिय उपभोगका आधार ०.१ के.जी./वर्ष/व्यक्तीका दरले हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा २६२ मे.ट. जौ उपभोग भई बाँकी २ हजार ३ सय ८६ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ ।

यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको जौ उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा ९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसूची -४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

अदुवा Ginger

H.S.Code: 091011

Ginger, neither crushed nor ground

बैज्ञानिक नाम: Zingiber officinale

अदुवा खेतीका लागि समुद्र सतहबाट ६ सयदेखि १ हजार ६ सय मिटरसम्म उचाइ भएको मध्यपहाडी भू भाग-उपयुक्त हुन्छ । यस प्रदेशका नवलपुर, तनहु, कास्की र स्याङ्जा अदुवा उत्पादन हुने प्रमुख जिल्लाहरु हुन ।

अदुवा औद्योगिक बालीका रूपमा परिमार्जित हुँदै गएको छ । पछिल्ला वर्षमा जुस, क्याण्डी, बास्नादार तेल तथा स्याम्पुमा अदुवाको प्रयोग हुन थालेको छ । आयुर्वेदिक औषधि तथा शृङ्गारका सामग्री बनाउन पनि यसको प्रयोग बढेको छ । औषधि तथा मसलाका रूपमा बढी प्रयोग हुने अदुवाको व्यावसायिक खेती नेपालमा ६५ जिल्लामा भइसकेको छ ।

अदुवाको प्रयोग

अदुवा खास गरेर मसलाको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । आयुर्वेदिक औषधि, बिस्कुट, केक, पाउरोटी, वियर, मदिरा आदिमा पनि प्रयोग गर्ने गरिन्छ । खोकी लागेको, रुघा लागेको, अपच, निमोनिया, श्वासको समस्या, पेट दुखेको, स्वर बसेको, जोर्नी दुखेको लगायत अन्य थुप्रै समस्याको निदानका लागि अदुवालाई औषधिका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिन्छ । ताजा अदुवालाई सोझै अथवा सुठोको धुलोका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

अदुवाबाट तयार गर्न सकिने वस्तुहरू: क्याण्डी, अचार, सर्वत, पेष्ट, सुठो, पाउडर र तेल

नेपालमा अदुवाको उत्पादन स्थिति:

नेपालमा आ.व २०७०/७१ मा अदुवा २४२२६ हेक्टर क्षेत्रफलमा २७६१५० मे.ट. उत्पादन भइ ११.४० मे.ट./हे. उत्पादकत्व रहेको देखिन्छ । अदुवाको उत्पादन तथा उत्पादकत्व उल्लेख्य रूपले बढेको देखिदैन । उक्त तथ्यांक अनुसार उत्पादन क्षेत्रफल आ.व. २०७०/७१ देखी आ.व. २०७२/७३ सम्म

क्रमशः घट्दै गएको अवस्थामा उत्पादकत्व समग्रमा बढेको देखिन्छ। त्यसैगरी आ.व. २०७३/७४ को तुलनामा आ.व. २०७४/७५मा उत्पादन क्षेत्रफल घटेको भएता पनि उत्पादकत्व बढेको देखिन्छ।

आ.व.	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे.ट.	उत्पादकत्व मे.ट./हे.
२०७०/७१	२४२२६	२७६१५०	११.४०
२०७१/७२	२३८२६	२४२५४७	१०.१८
२०७२/७३	२१८६९	२७१८६३	१२.४३
२०७३/७४	२२६४९	२७९५०४	१२.३४
२०७४/७५	१९६४९	२४४२९६	१२.४३

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

प्रदेशमा अदुवाको उत्पादन स्थिति:

आ.व. २०७३/७४ को तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा कुल ४,००६ हेक्टर क्षेत्रफलमा अदुवा खेतिबाट ३९२७१ मे.ट उत्पादन भइ १०.२ मे.ट./हे. उत्पादकत्व रहेको देखिन्छ जुन राष्ट्रिय उत्पादकत्व १२ मे.ट./हे भन्दा कम रहेको छ। देशको उत्पादनको १६ प्रतिशत अदुवा यस प्रदेशमा उत्पादन हुने गर्दछ।

उत्पादन क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे.ट.	उत्पादकत्व मे.ट./हे.
४,००६	३९,२७१	१०.२

अदुवा निर्यात अवस्था

चिन, नेदरल्याण्ड, थाइल्याण्ड, पेरु, भारत, ब्राजिल, जर्मनी लगायत अन्य थुप्रै देशहरूले अदुवा निकासी गर्दै आएका छन्। सन् २०१४ देखि २०१८ सम्मको तथ्याङ्क केलाउदा चिनले सबै भन्दा धेरै रकमको अदुवा निकासी गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी विश्व बजारमा अदुवाको निकासी गर्ने दोस्रो र तेस्रो स्थान क्रमशः नेदरल्याण्ड र थाइल्याण्डले लिएका छन्। विश्वव्यापार संगठन (ITC Trade map) अनुसार नेपालले सन् २०१४ देखि २०१८ सम्म क्रमशः ३६ लाख ३५ हजार, ३८ लाख २ हजार, ४४ लाख ४५ हजार, ३१ लाख ८४ हजार र ३२ लाख ६५ हजार अमेरिकी डलर बराबर अदुवा निकासी गरेको देखिन्छ।

वर्ष	ईकाइ:युहजार/डलर .यस.
२०१८	३,२६५

श्रोत:TEPC/ITC

अदुवाको विश्व आयात अवस्था एवं प्रमुख बजार

विश्वमा अदुवाको माग सन् २०१५ मा ७७ करोड ६४ लाख डलर थियो भने सन् २०१८ सम्म आउदा ८४ लाख ५३ हजार यु.एस. डलर वरावरको रहेको देखिन्छ । संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान, नेदरल्याण्ड लगायत पाकिस्तान, बंगालादेश, संयुक्त अरब इमिरेट्स अदुवाका आयातकर्ता मुलुकहरु हुन। नेपालले निर्यात गर्ने रकम भन्दा अधिक रकमको अदुवा पाकिस्तान बंगालादेश र भारतले आयात गर्दै आएको तथ्यांकबाट स्पष्ट हुन्छ। विश्वबजारमा अदुवाको प्रति इकाइ मुल्य अध्ययन गर्दा भारत को भन्दा ७/८ गुणा बढि मुल्य प्राप्त हुने भएकोले बंगालादेश पाकिस्तान लगायत खाडी मुलुक तर्फ बजार विस्तार गर्दा उपयुक्त हुने देखिन्छ। गण्डकी प्रदेशमा उन्नत जातको विऊ, मल, सिंचाइको उचित व्यवस्था गरी अदुवाको उत्पादकत्व वृद्धिद्वारा उत्पादन वृद्धि गर्न तर्फ अग्रसर हुनुपर्ने देखिन्छ। यसका साथै अदुवा प्रशोधन गरी यसमा आधारित उद्योग स्थापनबाट मुल्य सुखला थप हुन गइ विभिन्न वस्तुहरु उत्पादन गरी त्यसको निकासी गरेमा मुलुकको व्यापार घाटा कम गर्न मद्दत पुग्ने छ। अदुवाको बजार सम्बन्धि तथ्यांक अनूसूची -५ मा उल्लेख गरिएको छ।

अदुवा निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- आवश्यकता अनुसार धुलाइ/ड्राइङ्ग केन्द्र स्थापना
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन /अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पूर्वाधारको विकास सडक विद्युत पानी आधुनिक औजार
- कृषकहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, व्याजदर, औजार, औषधी आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेशन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

अदुवा निर्यातको लागि सम्भावित मुलुक: खाडी मुलुकका, बंगालादेश, पाकिस्तान, भारत आदि।

कफी Coffee

बैज्ञानिक नाम: Coffea

H.S. Code: 0901 Coffee,
whether or not roasted or decaffeinated; coffee husks and skins; coffee substitutes

नेपाली कफीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा माग बढ्दै गएको छ । राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डका अनुसार आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा १० करोड मूल्य बराबरको कफी निर्यात भएको थियो ।

स्वदेशमा पनि नेपाली कफीको माग दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको छ । नेपालमा आन्तरिक मागको करिब आठ प्रतिशत मात्रै कफी उत्पादन हुँदै आएको छ । नेपालको कफी संसारमै सबैभन्दा उत्कृष्ट स्वाद मानिएको काले जापान, अस्ट्रेलिया, अमेरिका, कोरिया, जर्मनी, बेलायत, क्यानाडा लगायत मुलुकमा निर्यात हुन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा नेपाली कफीको माग उच्च छ तर मागअनुसार उत्पादन नहुँदा निर्यात गर्न सकिएको छैन । चिया तथा कफी विकास बोर्डका अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा वार्षिक आठ हजार मेट्रिक टन कफीको माग छ । नेपाली कफी विश्व बजारमा प्रतिकिलो १० डलरसम्ममा बिक्री हुन्छ । यो मूल्य अन्य मुलुकको कफीले पाउँदैन । नेपालमा हाल २२ वटा कफी प्रशोधन उद्योगहरू छन् । गण्डकी प्रदेशका गोरखा, लम्जुङ, तनहुँ, स्याङ्जा, कास्की, पर्वत, म्याग्दी र बागलुङ जिल्लामा कफीको व्यावसायिक खेती हुन्छ । कफीको निकासी प्रवर्द्धनका लागि नेपाल सरकारले एकिकृत व्यापार रणनीति अन्तरगत तुलनात्मक लाभको सूचीमा राखी कफीको प्रशोधन, गुणस्तर, वजारिकरण लगायत व्यापार सम्बद्ध क्रियाकलापद्वारा निर्यात अभिवृद्धि गर्ने हेतुले आवश्यक कार्यक्रम गर्दै आएको छ । नेपालमा कफी उत्पादन हुने जिल्लाहरूको विवरण अनूसूची -६ मा उल्लेख गरिएको छ ।

गण्डकी प्रदेशमा कफि खेती र उत्पादनको अवस्था:

नेपालमा ११ लाख हेक्टर जमिनमा कफि खेती गर्न सकिने भएतापनि हाल २६४६ हेक्टर भुमीमा लगाइएको छ। यो अंक संभावित खेतीयोग्य भुमीको ०.२४ प्रतिशत हुन आउँछ। गण्डकी प्रदेशका गोरखा, कास्की, लम्जुङ, म्याग्दी, पर्वत, स्यांजा र तनहुँ ७ जिल्लामा आ.व. २०७४/७५ मा ८४४ हेक्टर क्षेत्रफलमा कफि खेती गरि वार्षिक १५१ मे.ट. ग्रीन बिन कफि उत्पादन भएको देखिन्छ। जसअनुसार गण्डकी प्रदेशमा कफिको उत्पादकत्व ०.१८ मे.ट./हेक्टर रहेको छ भने राष्ट्रिय उत्पादकत्व ०.१९ मे.ट./हेक्टर रहेको देखिएकोले यस प्रदेशमा कफी उत्पादनको लागि मलजल तथा स्याहार सुसार गरी उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न पर्ने देखिन्छ। कृषकहरुलाई यो व्यवसाय तर्फ आकर्षित गर्न सहूलियत कर्जा बालिविमा आधुनिक प्रविधिको उपलब्धताद्वारा उत्पादन बढाउन सकिन्छ।

क्र.सं.	जिल्ला	खेति गरिएको क्षेत्र हे.	उत्पादन मे.ट. Green Bean	कृषक संख्या
१	गोरखा	५५	८	७५७
२	कास्की	१४९	३५	४२७५
३	लम्जुङ	१५५	१८	१३६९
४	म्याग्दी	३४	९	५०३
५	पर्वत	९५	२५	१९२१
६	स्यांजा	३१६	४५	३३२१
७	तनहुँ	४१	११	६२५
	Total	८४४	१५१	१२७७१

राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास बोर्ड

कफीको विश्व मागको अवस्था र यसको बजार

विश्वमा कफिको माग दिन प्रति दिन बृद्धि हुदै गएको छ। कफिको माग पुर्तिका लागि यु.यस.ए.ले सब भन्दा बढी रकम खर्चिने गरेको कुरा आइटिसीको सन् २०१४ देखी २०१८ को तथ्याङ्कबाट थाहा पाउन सकिन्छ। सन् २०१४ मा यु.यस.ए.ले ६ अर्व १३ करोड अमेरिकी डलर बराबरको कफि आयात गरेको देखिन्छ। जर्मनी, फ्रान्स, इटली, नेदरल्याण्ड, जापान लगायतका देशले ठूलो धनरासी खर्च गरी वर्षेनी कफि आयात गरेको देखिन्छ। कफिको आयातकर्ता देशको विवरण अनुसूची -७ मा उल्लेख गरिएको छ।

कफि निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- आवश्यक स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना

- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- आवश्यकता अनुसार धुलाइ/ड्राइङ्ग केन्द्र स्थापना
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन / अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पूर्वाधारको विकास सडक विद्युत पानी आधुनिक औजार
- कृषकहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, व्याजदर, औजार, औषधी आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

निर्यातको लागि सम्भावित मुलुक: जर्मनी, फ्रान्स, इटली, नेदरल्याण्ड, जापान आदि।

अलैंची (Black cardamon)

बैज्ञानिक नाम: *Amomum subulatum*, *Amomum costatum*

H.S.Code: 090831, Cardamoms, neither crushed nor ground

अलैंची नेपाल बाहेक भुटान, श्रीलङ्का, मलेशिया र चिनमा पनि खेती गरिन्छ भने विभिन्न प्रजातीका अलैंचीहरु चिन, उत्तरपूर्वी भारत तथा पूर्वी र पश्चिमी अफ्रिकामा पनि पाइन्छन् । नेपाल, भारत र भुटान विश्वका अत्याधिक परिमाणमा अलैंची उत्पादन गर्ने मुलुकमा पर्दछन् । यो मसला तथा घरेलु औषधिको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यो वनस्पति कुनै पनि भिरालो परेको जमीन या अग्ला अग्ला रुख भएको ठाउँमा पनि खेती गर्न सकिन्छ

खेती

अलैंची खेती गर्न समुद्री सतहबाट ७०० मिटरदेखि २२०० मिटरसम्मको उचाइ, ८ देखि २० डिग्री सेल्सियस तापक्रम, वार्षिक १५०० देखि ५००० मिलिमिटर वर्षा हुने सेपिलो उत्तर मोहडा भएको ठाउँ उपयुक्त मानिन्छ । 'डम्मरसाई', 'रामसाई', 'चिवेसाई', 'गोलसाई', 'राम्ला', 'साउने', आदि अलैंचीका प्रमुख जात हुन् ।

उपयोग

- अलैंची एउटा मसला बाली भएकोले प्राचीन समय देखि नै यसलाई एक महत्वपूर्ण र महङ्गो मसलाको रूपमा प्रयोग गरिदै आएको छ ।
- यसको सुगन्धित बीयाँबाट **Cineole** नामक उडनशील सुगन्धित औषधीय र मसलाको गुणयुक्त तेल प्राप्त हुन्छ । यसको तेल मिठाई, केक, पेष्टी आदिलाई सुगन्धित बनाउन प्रयोग गरिन्छ ।
- बीयाँ पानसंग पान मसालाको रूपमा खाईन्छ । आयुर्बेदिक र यूनानी चिकित्सामा घाँटीदुखेको, फोक्सोमा अवरोध रहेको, आँखाको ढकनी(पलक)Eye-lid) सुन्निएको, पाचन प्रणालीमा गडबडी, फोक्सोको क्षयरोग आदिको उपचार गर्न अलैंचीको प्रयोग गरिन्छ ।
- अरब देशहरूमा चिया र कफी बनाउन तथा युरोपियन देशहरूमा उच्चकोटिको मदिरा तयार गर्न टिन्चर र कफी बनाउन अलैंचीको प्रयोग गरिन्छ ।

अलैंचीको व्यापार स्थिति:

विश्वव्यापार संगठनको तथ्याङ्क अनुसार अलैंची सन् २०१८ मा २८८६८० हजार यु.यस.डलर वरावर ३१५८० टन निर्यात भएको देखिन्छ। अलैंचीको भाउ सरदर प्रति टन ९१४१ यु.यस. डलरमा विक्रि भएको देखिन्छ।

नेपालको निर्यात स्थिति:

नेपालले सन् २०१८ मा भारत, साउथ अफ्रिका, जर्मनी, फ्रान्स लगायत विश्वका अन्य देशहरूमा अलैंची निर्यात गरेको देखिन्छ । नेपाली अलैंचीको ९९.९ प्रतिशत निर्यात भारतमा भएको र ०.१ प्रतिशत मात्र अरु

मुलुकहरुमा निर्यात भएको छ। नेपाली अलैचीको बजार भारत मात्र भएको कुरा उक्त तातिकाबाट स्पस्ट हुन्छ। अलैचीको वार्षिक मुल्यमा ८ र परिमाण १६ प्रतिशतले बृद्धि भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसले विश्वबजारमा अलैचीको भाउ राम्रो भएको बताउँछ।

देश	निर्यात रकम युडलर .यस. हजारमा	निर्यातको अंश(%)	परिमाण टन	इकाइ मुल्य युडलर .यस. हजारमा
जम्मा	३६५९५	१००	४३२२	८४६७
भारत	३६५६७	९९.९	४३२१	८४६३
दक्षिण अफिका	१४	०	१	१४०००
जर्मनी	६	०	०	
फ्रान्स	३	०	०	
न्यूजिल्याण्ड	२	०	०	
स्विजरल्याण्ड	१	०	०	
युकेन	१	०	०	
डेनमार्क	१	०	०	

श्रोत:TEPC/ITC

विश्वबजारमा अलैचीको आयात स्थिति

अलैचीको प्रमुख आयातकर्ता देशहरु मध्य भारत, जोर्डन, यु.इ.इ., साउदी अरेबिय, इजिप्ट, भेतनाम लगायतका मुलुकहरुका साथै पाकिस्तान र बंगालादेशले समेत अलैचीको आयात गरेको देखिन्छ। सन् २०१८ को तथ्यांक अनुसार नेपाल विश्वको अलैची निर्यात गर्ने देशहरु मध्य ग्वाटेमाला र भारत पछिको तेस्रो स्थानमा रहेको छ। स्मरण रहोस अलैची र सुकुमेलको H.S.Code: 090831 एउटै भएकोले ग्वाटेमालाले सुकुमेल निर्यात गर्दछ भने भारतले अलैचीको साथै सुकुमेल पनि निर्यात गर्ने गर्दछ। हेर्नुहोस अनूसूची- ८

देश	आयात रकम युडलरमा.यस.	परिमाण टन	इकाइ मुल्य टन / डलर.यस.यु	वार्षिक मुल्य वृद्धि २०१४- १८(%)	आयातको अंश (%)
विश्व	२७३४४३	३१०२५	८८१४	१३	१००
भारत	४२९१७	४८८५	८७८५	५	१५.७
जोर्डन	२२८८९	१९३३	११८४१	४४	८.४
यु.इ.ए.	१९०५२	११६७	१६३२६	१४	७

साउदि अरेबिया	१७९३०	११२९	१५८८१	-५	६.६
इजिप्ट	१७१९१	१२३१	१३९६५	१५	६.३
भेतनाम	१५४३३	७६२६	२०२४	१४	५.६
पाकिस्तान	१४४१९	३३५७	४२९५	१२	५.३
यु.ए.यस.	१३९५४	९८६	१४१५२	१४	५.१
सिंगापुर	१२२१७	१०००	१२२१७	४	४.५
जर्मनी	९५९४	७७४	१२३९५	२५	३.५
नेदरल्याण्ड	९१६६	८३२	११०१७	२९	३.४
बेलायत	८८०२	६७६	१३०२१	७	३.२
बंगालादेश	७११०	६२१	११४४९	११	२.६

श्रोत:TEPC/ITC

अलैची निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- आवश्यकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- आवश्यक स्थानमा आधुनिक ड्रायर मेसिनको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन /अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजर आदि।
- व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैक व्याजदर, औजार, आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित बजार: खाडी मुलुक, पाकिस्तान, बंगालादेश, भारत आदि

सुन्तला oranges

वैज्ञानिक नाम: *Citrus sp*

H.S.Code: 080510 Fresh or dried oranges

सुन्तला नेपालमा समुन्द्र सतहदेखि ८०० देखि १२०० मिटरसम्म व्यावसायिक रूपमा खेती गर्न सकिन्छ। नेपालको पहाडी क्षेत्रमा सुन्तला जात फलफूलको खेती सफल रूपमा भइरहेको उत्तर तथा पूर्वी मोहोडा भएका जग्गा यसको लागि उपयुक्त हुन्छ । ६० भन्दा बढी जिल्लामा सुन्तलाको खेती भइरहेको छ । सुन्तला जातभित्र सुन्तला, जुनार, कागति, निवुवा, मुन्तला आदि पर्दछन् । यी मध्य सुन्तला सबै भन्दा बढी उत्पादन भैरहेको छ ।

सुन्तलामा पाइने तत्वहरू: फस्फोरस, म्याग्नोसियम, थाइमिन, माईसिन, प्रोटिन, फलाम, आदि पाईन्छ ।

सुन्तलाबाट निम्न प्रकारका प्रशोधित वस्तुहरू तयार गर्न सकिन्छ :

- जुस
- मदिरा
- क्यान्डी
- जाम/जेली
- पल्प

खेति गरिएको क्षेत्रफल

आ.व.	हेक्टर
------	--------

सुन्तलाको निर्यात स्थिति:

नेपालमा उत्पादित सुन्तलाको प्रमुख बजार भारतनै भएको तालिकाबाट प्रष्ट हुन्छ। एदाकदा अन्य मुलुकहरुमा पनि निर्यात भएको देखिन्छ।

आयातकर्ता देशहरु	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७
	परिमाण टन	परिमाण टन	परिमाण टन	परिमाण टन	परिमाण टन
माग	६,९२६	११,७७७	१४,०३२	१७,१४०	१९,६५४
भारत	६,९०१	११,७७७	१४,०३२	१७,१३९	१९,६५३
थाइल्याण्ड			१	१	१
इजिप्ट	२४				

श्रोत:TEPC/ITC

सुन्तलाको आयात स्थिति:

स्वदेशमा उत्पादन हुदाहुदै पनि भारत लगायतका मुलुकहरुबाट सन् २०१७ मा ८५ लाख ९७ हजार यु.यस.डलर बराबरको सुन्तला आयात गरेको देखिन्छ। गुणस्तरीय सुन्तलाको उत्पादन गरेमा मुलुक भित्तै यसको माग ठुलो रहेकले यसको खेति विस्तार गर्न पर्ने देखिन्छ। गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन हुने सुन्तलाले यसको आयात प्रतिस्थापन तथा अन्तरप्रदेश व्यापारको सम्भावना रहेको छ।

निर्यातकर्ता देशहरु	आयात रकम यु.यस.डलर हजारमा
कुल आयात	८,५९७
भारत	८,५९५
थाइल्याण्ड	२

श्रोत:TEPC/ITC

गुणस्तरीय सुन्तला उत्पादनको लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- आवश्यकता अनुसार कोल्ड स्टोरेज, स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था

- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजार आदि।
- कृषक/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैक व्याजदर, औजार, औषधि आदिमा सहयोग

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

स्याउ Apple

बैज्ञानीक नाम: *Malus*

HS.Code: 080810 (*Fresh apples*)

स्याउ खेती शितोष्ण हावापानी भएको ठाँउमा उपयुक्त हुने गर्दछ । १६०० देखि २६०० मिटर उचाईमा स्याउको उत्पादन राम्रो हुन्छ। सरदर १००० देखि १४००० मि .मि . वार्षिक वर्षा हुने ठाँउमा स्याउको उत्पादन धेरै राम्रो हुने भएतापनि मुस्ताङको स्याउ अन्य ठाँउको भन्दा गुणस्तरीय मानिन्छ। नेपालमा वर्षा बढी हुने भन्दा कम हुने तर चिसो ठाँउमा स्याउको उत्पादनका साथै गुणस्तर राम्रो हुन्छ ।

गण्की प्रदेशका मुस्ताङ, मनाङ, गोरखा, बागलुङ्ग लम्जुङ्ग म्याग्दी र कास्की जिल्लामा स्याउ खेती गरिन्छ। नेपालमा माग अनुसार स्याउ उत्पादन हुनसकेको छैन । स्याउको माग पूर्ति गर्नको लागि विदेशबाट आयात गर्दै आइरहेको छ ।

स्याउबाट निम्न प्रकारका प्रशोधित वस्तुहरू तयार गर्न सकिन्छ :

- जुस
- मदिरा
- सुकुटी
- क्यान्डी
- जाम/जेली
- पल्प

चिन र भारतबाट आउने भन्दा नेपालको स्याउको गुणस्तर राम्रो हुनुका साथै स्वादिलो समेत छ। यस प्रदेशमा कुल १४७२ हेक्टर जमिनमा स्याउको खेती गर्न सकिन्छ त्यस मध्य ५२६ हेक्टर जमिन अर्थात ३५ प्रतिशत भुभागमा मात्र खेती गरिएको पाइन्छ। स्याउ उत्पादन हुने जिल्लाहरु मध्य मुस्ताङ्गमा १११५ हेक्टर जमिनमा स्याउ खेती गर्दा ३६० मे.ट. उत्पादन भयो जसको उत्पादकत्व १३ मे.ट/हे. रह्यो। उत्पादन र उत्पादकत्वका हिसावले मुस्ताङ्ग सबभन्दा राम्रो देखियो। त्यसपछि मनाङ्गको उत्पादन तथा उत्पादकत्व राम्रो देखियो यसैगरी गोरखा बागलुङ्ग लम्जुङ्ग म्याग्दीमा पनि स्याउको खेती वृद्धि गर्न मिल्ने जमिन प्रसस्तै रहेकोले यी प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमा कुल १४७२ सम्भावित जमिनमा क्रमश खेती विस्तार गर्दै लगी उत्पादन बढाउन तर्फ लाग्नु पर्ने देखिन्छ।

स्याउको जिल्लागत उत्पादन विवरणः

जिल्ला	कुल क्षेत्रफल हे.	उत्पादनशित क्षेत्र हे.	उत्पादन मे.ट.	उत्पादकत्व मे.ट/हे.
मनाङ्ग	२०५	८७	८२५	९
मुस्ताङ्ग	१,११५	३६०	४,५००	१३
गोरखा	६२	४१	१६४	४
लम्जुङ्ग	२०	८	५४	७
कास्की	३			
म्याग्दी	१३	५	२७	५
बागलुङ्ग	५४	२५	५५	२
कुल	१,४७२	५२६	५,६२५	६.७२

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

आ.व. २०७३/७४ मा नेपालबाट अन्य मुलुकमा रु ४ लाख ३० हजार मुल्य बराबरको निकासी गरिएको देखिन्छ भने ५ अरब ५३ करोड भन्दा बढी मुल्यको स्याउ आयात भएको छ। नेपालमा स्याउ उत्पादनको लागि प्रयास जमिन हुदा हुदै पनि उचित मात्रामा उत्पादन बढ्न सकेको छैन भने अर्को तिर उत्पादित स्याउ ढुवानी गरी बगैचाबाट बजार सम्म पुर्याउन बाटो घाटोको विकास नहुदा बोटमा कुहिएर खेर गएको सुनिन्छ। त्यसैगरी स्याउलाई लामो समय सम्म जोगाएर राख्न कोल्ड स्टोरेजको समस्या तैतिकै छ। बजार सम्म आइपुगेको स्याउ उचित प्याकेजिङ्ग नहुदा उपभोक्ता सम्म पुग्दा कुहिने र बचेको स्याउ पनि रंग रोगन फिका देखिने र चाउरी पर्ने हुदा उपभोक्ताहरुको रोजाइमा नेपाली स्याउ पर्दैन। यसको उत्पादन बढाउन र समयमा उचित तरीकाले ढुवानी गरी बजार ल्याउन सकेको अवस्थामा स्याउको बढ्दो आयात कम गरी व्यापार घाटा कम गर्न मद्दत मिल्दछ।

स्याउको निर्यात आयात अवस्था:

सि.नं	वस्तु	निर्यात) रु .हजारमा(	आयात) रु .हजारमा(
१.	स्याउ	४३०	५५३५८७८

श्रोत:TEPC

गुणस्तरीय स्याउ उत्पादनको लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- आवश्यकता अनुसार कोल्ड स्टोरेज, स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ग्रेडिङ्ग, ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङ्गको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पूर्वाधारको विकास: सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजार आदि।
- कृषक/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैक व्याजदर, औजार, औषधि आदिमा सहयोग

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।

जडीबुटी Medicinal Herbs

H.S. Code: 121190

विश्ववजारमा सन् २०१४ मा जडिबुटीको २९३ करोड यु.एस.डलर बराबरको निकासी भएकोमा नेपालबाट १ करोड ३० लाख अर्थात विश्ववजारको कुल निकासीको ०.४४ प्रतिशत भएको देखिन्छ। यसै गरी २०१५ मा ०.२० २०१६मा ०.२३ २०१७मा ०.२७ र २०१८मा ०.३३ प्रतिशत बन्धमा निकासीको हिस्सा रहेको देखिन्छ।

जडिबुटीको जिल्लागत रुपमा संकलन/निकासी विवरण

क्र. सं.	जिल्ला	०६९/७०	०७०/७१	०७१/७२	०७२/७३	०७३/७४	०७४/७५	०७५/७६
		संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.	संकलन परिमाण के.जी.
१	मनाङ्ग	१८०	१४३	७४	२२	५४४०	८७०२२	०
२	मुस्ताङ्ग	०	०	०	०	०	०	०
३	गोरखा							
४	लम्जुङ्ग	०	०	०	०	०	०	२६९०६ ८
५	तनहुँ							
६	कास्की	६५९८३१६	१०१३७३६ ८	१०२१५१५ ५	०	०	०	०

७	पर्वत	३१९८०	३१९८०	३१९८०	३१९८०	३१९८०	३१९८०	
८	स्याङ्जा	७२३०४	७२३०४	७२३०४	७२३०४	७२३०४	७२३०४	
९	म्याग्दी		८७९६	१११८१	१०६६९	५९८५	८६६४	०
१०	बाग्लुङ्ग		०	६८४२१०	७१८४२१	७५४३४ २	७९२०५९	८३१६६२
प्रदेशको संकलन		६७०२७८०	१०२५०५१ १	११०१४९० ४	८३३३९६	८७००५ १	९९२०२९	११००७ ३०

जडिवुटीको निकासी रकममा सन् २०१५ मा केही घटेको भएतापनि सन् २०१६ देखि पुन बढ्दो क्रममा रहेको हुदा जडिवुटीको व्यापार नेपालको पक्षमा रहेको पाइन्छ।

निर्यातकर्ता देश	निर्यात रकम २०१४	निर्यात रकम २०१५	निर्यात रकम २०१६	निर्यात रकम २०१७	निर्यात रकम २०१८
विश्व निर्यात	२,९३३,३२०	२,५९१,०३९	२,६०४,७५३	२,७०३,१३६	२,७७८,४०१
चिन	१,१०७,५०७	९०२,५६०	८४२,४५२	८२५,११०	६८९,००५
भारत	२३८,७०५	२३७,३०३	२५९,३३२	२९१,९४६	३०८,७०६
जर्मनी	१५९,८६०	१५०,८४१	१५०,४३९	१७३,५९१	१८६,९१४
यु.यस.ए	८९,५७६	८४,०८८	१११,८१५	११४,५७८	१३२,४३९
इजिप्ट	१३०,३८८	११८,७२०	११९,१०७	११४,४०३	११०,४९७
स्पेन	७१,६०४	६९,१६५	८१,९००	८६,७५८	८७,६५०
नेपाल	१२,९०९	५,२६५	६,१२०	७,३०१	९,२०९
कोस्टारिका	२,४८०	२,३७३	४,४५४	७,१२९	८,११६

श्रोत:TEPC/ITC

जडिवुटी निर्यातका लागि चालिनु पर्ने कदमहरु:

- आवश्यकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- सुरक्षाको दृष्टिकोणले जडिवुटी ढुवानीको लागि उचित व्यवस्था गर्नु पर्ने
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजर, हेलिप्याड, यरपार्ट आदि।
- उद्यमी/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, औजार, औषधि, सुरक्षा प्रवन्ध आदिमा सहयोग

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेशन
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित बजार: अमेरिका, जर्मनी, हङ्कङ, जापान, ताइपेइ -चिन, र चिन

जडीवुटीको लागि संकलन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरी सोको मुल्यश्रृंखला थप गरेर विभिन्न औषधिजन्य वस्तु उत्पादन गरी निर्यातमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ।

पानी Mineral water

H.S.Cose: 220110

Mineral waters and aerated waters, not containing added sugar, other sweetening matter or flavoured

विश्वामा पिउनयोग्य पानी जम्मा ३ प्रतिशत रहेको र त्यस मध्य नेपालमा १ प्रतिशत रहेको अनुमान गरिएको छ । अतः हामीसँग भएको पानीको सम्भावनालाई सदुपयोग गरेमा अहिले खाडी राष्ट्रले पेट्रोलियम पदार्थको आडमा आफ्नो अर्थतन्त्र बलियो बनाएझैं हामीले पनि आउने केही वर्षपछि पानी निर्यात गरी अर्थतन्त्रमा सुधार ल्याउन सक्छौं । नेपालमा अथाह पानीको श्रोत हुदाहुदै पनि सन् २०१३ देखि सन् २०१७ सम्म क्रमशः २३, १२६, ५८, २३२, ११३ हजार यु.एस.डलर बराबरको पानी आयात भएको देखिन्छ।

जस अनुसार खास गरी भारत र फ्रान्सबाट बढी मात्रामा पानीको आयात भएको थियो। बेलायत युरोप (नेदरल्याण्ड वाहेक) मलेसिया, संयुक्त अरब इमिरेट, चिन, जापान र यु.यस.ए.बाट समेत आयात गरिएको देखिन्छ। विश्ववजारमा सन् २०१७ मा पानीको माग ३.९४ अर्ब डलर बराबर रहेकोमा गल्फ राष्ट्रमा मात्र सन् २०१७मा १७ करोड डलर बराबरको पानी अन्य मुलुकबाट आयात भएको देखिन्छ। नेपालबाट आ .व. लाख रुपैया बराबर रहेको देखिन्छ। १५मा कुल पानी निकासी ७५/२०७४

यु.यस.डलर हजारमा

देश	आयात रकम २०१३	आयात रकम २०१४	आयात रकम २०१५	आयात रकम २०१६	आयात रकम २०१७
माग	२३	१२६	५८	२३२	११३
फ्रान्स	१४	३६	६	३४	४८
भारत	७	१६	३८	१३४	३८
बेलायत	०	३	८	९	१८
युरोप (नेदरल्याण्ड वाहेक)	०	०	०	४	८
मलेसिया	१	१	१	१	१
संयुक्त अरब इमिरेट	०	१	१	०	०
चिन	०	६९	२	४२	०
जापान	०	०	०	८	०
यु.यस.ए.	१	०	०	०	०

श्रोत:ITC/TEPC

नेपालबाट आलाख रुपैया बराबर रहेको देखि १५मा कुल पानी निकासी ७५/२०७४ .व.एकोले “समृद्ध नेपाल सुखि नेपाली को परिकल्पनालाई ” मुर्त रुप दिन प्रधानमन्त्रीज्यूको नवप्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तरगत नेपालको हिमाली क्षेत्रको मिनरल वाटर खाडी लगायतका मुलुकहरुमा निर्यात गर्न प्रचुर सम्भावना रहेको छ। खाडी मुलुक लगायत यु.यस.ए. हङ्कङ्ग थाइल्याण्ड जापान जर्मनी बेलायत आदि मुलुकहरुले वर्षेनि पानीको आयात गरेकोले उक्त मुलुकमा नेपालका हिमाली भेगको मिनरल वाटर खाडी लगायतका मुलुकहरुमा निर्यात गर्न सकिने देखिन्छ।

युयस डलर हजारमा

देश	आयात रकम २०१४	आयात रकम २०१५	आयात रकम २०१६	आयात रकम २०१७	आयात रकम २०१८
विश्व माग	३,७७२,३७७	३,६९२,३७०	३,७८५,३३८	३,९३९,१६४	४,०९६,०८८

यु.यस.ए.	५१८,४६५	५५२,४६३	५९५,८९६	६५४,९८९	७१७,७५१
हङ्कङ्ग	४९५,२३८	५७४,५८८	६११,२८४	६४८,८३०	६५२,९५२
बेल्जियम	३३६,७१६	३०३,६३०	२९७,६६८	३०८,०९४	३२६,१३३
जर्मनी	२४७,९०४	२२४,६१५	२२६,५१५	२३७,०६५	२४६,५५९
बेलायत	२१०,२५७	२१०,५०९	१८६,१०१	१८२,५४२	१८३,३३०
जापान	२३१,०४६	२१४,६८१	२११,०७१	१८३,७२९	१८२,५१७
यु.ए.इ	४८,६३३	४८,२८३	५३,२९७	६७,७१९	५२,७९०
सिंगापुर	४२,२३०	४३,६७७	४४,५४५	४१,९५२	४८,१३१
साउदी अरेबिया	१७,३३५	१९,६१४	२५,६८५	२७,०८७	२०,१५९
कुवेत	३३,०३३	३१,८०३	३३,०१०	२३,८०९	१६,४१८
कतार	२८,२२२	४३,३५०	१३,६८८	१५,५४७	११,२६४
थाइल्याण्ड	९,१५६	९,६९१	११,९३१	१८,५६६	१०,९६४
मलेसिया	२,९२५	२,७०१	२,७०४	४,०८०	६,४६४
भारत	६६६	५९१	१,१७७	१,४८०	२,५५६
पाकिस्तान	२६६	१९७	४०८	३९४	५८९

श्रोत:ITC/TEPC

पानी निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरू:

- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको व्यवस्था
- गुणस्तरीय वोटलको व्यवस्था
- स्प्रिङ्ग वाटरको लागि मापदण्ड तयार गर्नु पर्ने
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- बजार अध्ययन / अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजर आदि।
- व्यवसयीहरूलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैंक व्याजदर, आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति, उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित बजार: खाडी मुलुक, पाकिस्तान, बंगलादेश, भारत आदि

जलविद्युत Hydro electricity

मुलुकमा उत्पादित कुल जलविद्युत आयोजना मध्य १ मे.वा. क्षमता भन्दा माथिका जम्मा ७५ वटा योजनाहरूबाट कुल १००४.८ मे.वा. विद्युत उत्पादन भएकोमा गण्डकी प्रदेशमा मात्र तपशिलमा उल्लेखित २२ योजनाहरूबाट जम्मा ४७५.१ मे.वा. अर्थात ४७.२८ प्रतिशत विद्युत उत्पादन भएको छ । उत्पादित विद्युत मध्य नेपालकै सबैभन्दा ठूलो जलविद्युत आयोजना कालीगण्डकी ए (१४४ मेगावाट), मर्स्याङ्गदी (६९ मेगावाट), मध्यमस्याङ्गदी (७० मेगावाट) उपल्लो मस्याङ्गदी ५० मेगावाट, जस्ता विद्युत आयोजना यस प्रदेशमा रहेका छन् ।

गण्डकी प्रदेशमा सरकारी प्रसारण प्रणालीमा आवद्ध गरिएको कुल जलविद्युत क्षमता ३६९.२५ मे.वा रहेको छ । सरकार द्वारा विद्युत उत्पादनको लागि अध्ययन गरिएका योजनाहरूको क्षमता १२०९.१९ मे.वा तथा लाइसेन्स प्रदान गरिएको जलविद्युतको क्षमता १८२६.२२३ मे.वा. रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा हाल १००४.८ मे.वा मध्य गण्डकी प्रदेशमा ४७५.१ मे.वा जलविद्युत उत्पादन भएको देखिन्छ जुन कुल उत्पादित क्षमताको ४७.२८ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ । प्रदेशमा लाइसेन्स प्रदान गरिएको क्षमताका आधारमा निकट भविष्यमा १८२६.२२३ मे.वा जलविद्युत उत्पादन हुन सकेको खण्डमा मुलुकमा औद्योगिक पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग हुनुका साथै पेट्रोलियम पदार्थको आयात प्रतिस्थापन गरी बढ्दो व्यापार घाटा कम गर्न मद्द पुग्नेछ । यसका साथै अन्तरप्रदेश व्यापारको प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।

विवरण	उत्पादन क्षमता मे.वा.
सरकारी प्रसार प्रणालीमा आवद्ध	३६९.२५
सरकारद्वारा अध्ययन गरिएको	१२०९.१९
सरकारद्वारा उत्पादित (above 1 MW)	४७५.१
लाइसेन्स प्रदान गरिएको	१८२६.२२३

श्रोत: विद्युत विकास विभाग

ऊन Wool

गण्डकी प्रदेश भेडा पालनको लागि उपयुक्त मानिन्छ। यस प्रदेशका उच्च पहाडी र हिमाली जिल्लामा भेडा पालनको लागि उपयुक्त वातावरण रहेको छ। यस प्रदेशमा ११६३७६ ओटा भेडा पालिएका छन् । कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालयको आ.व. २०७३/७४ को तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा वार्षिक

८७०६३ के.जि. ऊन उत्पादन हुने देखिन्छ । यस प्रदेशको हिमाली जिल्लाहरु मनाङ्ग र मुस्ताङ्गमा भेडा पालनको लागि अति उत्तम मानिएतापनि उल्लेखनीय रुपमा भेडा पालन र ऊन उत्पादन कार्य हुन सकेको देखिदैन। यी जिल्लाका साथै अरु जिल्लाहरुमा पनि भेडापालन व्यवसायीक रुपमा गर्ने हो भने पनि यसबाट ठूलो परिमाणमा ऊनको आयायत प्रतिस्थापन भइ व्यापार घाटा न्यूनीकरणमा टेवा पुग्न जान्छ ।

क्र.सं.	जिल्ला	भेडाको संख्या	ऊन उत्पादन के.जि.
१	मनाङ्ग	५७३९	४३५४
२	मुस्ताङ्ग	६८०८	४५६३
३	गोरखा	३०२८०	२२४९८
४	लम्जुङ्ग	१५९१९	११८२८

५	तनहुँ	८२३	६११
६	कास्की	१९४३९	१४४४३
७	पर्वत	५५०२	४०८८
८	स्याङ्जा	२३८८	१७७४
९	म्याग्दी	२२१४५	१६४५४
१०	वाग्लुङ्ग	७३३३	६४५०
	कुल	११६३७६	८७०६३

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय

नेपालमा ऊन आयातको अवस्था:

आ.व. २०७४/७५ को तथ्यांक अनुसार चीन न्युजिल्याण्ड भारत तथा अन्य मुलुकहरुबाट कुल ५५४० मे.ट. रु ३.३२ अर्बको ऊन आयात भएको देखिन्छ। नेपालबाट तेस्रो मुलुक तर्फ निर्यात हुने प्रमुख वस्तु ऊनी गलैचा बुन्न कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग गरिने ऊनको उत्पादन यस प्रदेशका हिमाली र पहाडी जिल्लाहरुमा प्रसस्त मात्रामा सम्भवना रहेको छ।

नेपालको ऊन आयातको विवरण (आर्थिक वर्ष २०७४/७५)				
देश	परिमाण मे.ट.मा	मूल्य रु अर्बमा	प्रतिशत हिस्सा	प्रति केजी मूल्य रु मा
चीन	१,५१०	२.१७	६५.४६	१,४३९
न्युजीलेण्ड	२,४९१	०.७३	२१.९१	२९२
भारत	१,४४२	०.२९	८.७३३	२०१
अन्य	९७	०.१३	३.८९२	१,३२६
कुल	५,५४०	३.३२	१००	५९९

श्रोत: व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

ऊन उत्पादन वृद्धिमा चालिनु पर्ने कदमहरु:

- प्रदेशका हिमाली, पहाडी र उच्च पहाडी भुभागमा व्यवसायीक भेडा पालनको लागि युवा शक्तिलाई आकर्षित गर्नु पर्ने
- आवश्यकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था

- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- ब्राण्डिङ, लेबलिङ र प्याकेजिङको व्यवस्था
- भौतिक पूर्वाधारको विकास सडक, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजर आदि।
- पशुपालक/व्यवसयीहरूलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैंक व्याजदर, औजार, आदिमा सहयोग

गुणस्तर:

- Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकता: स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।

अन्तरप्रदेश व्यापारको सम्भावना भएका तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरू:

कृषि/वनजन्य	औद्योगिक वस्तु	सेवा व्यापार
ओखर	जलविद्युत	पर्यटन: होटल ,रेस्टुरेन्ट ,होमस्टे
उखु	सिमेन्ट	स्वास्थ्य
लप्सी	विस्कुट	शिक्षा
आलु	चाउचाउ	
फलफुल	चकलेट	
उवा	चुरोट	
तरकारी	पानी	
दुग्ध पदार्थ	सिमेन्ट /सिमेन्ट क्लिन्कर	
माछा	जुस	
ऊन	काठ र फर्निचर	
मह		

निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापारका व्यवधानहरू

गण्डकी प्रदेशमा निकासी सम्भावना भएका वस्तुहरूमा कृषि सम्बन्धी वस्तुहरूको प्रधानता रहेको छ । यी वस्तुहरू लक्षित बजारमा निकासी गर्न गुणस्तरका प्रावधानहरू पुरा गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ । यसै गरी गुणस्तर

प्रमाणीकरणलाई लक्षित बजारमा मान्यताप्राप्त गरेको पनि हुनु पर्ने देखिन्छ । सम्बन्धित उद्योगहरूले उत्पादित वस्तुहरूको गुणस्तर प्रमाणीकरण पायक पर्ने स्थानमा हुन नसक्दा निकासीकर्ताहरूलाई समस्या परिरहेको छ । भारततर्फ कृषिजन्य वस्तु निकासी गर्न नेपाल भन्सारको पारीपट्टिका सीमावर्ती भारतीय भन्सार कार्यालयहरूमा क्वारेण्टाइन कार्यालयहरूको विषय निकासीकर्ताले लामो समयदेखि भोगिरहेको समस्या हो । निकासीजन्य उद्योगहरूमा गरिने व्यापार वित्त व्यवस्थापन पनि सहज हुन सकिरहेको छैन । निकासीकर्ता उद्यमीहरूले चर्को व्याजदरको सामाना गर्नु परिरहेको छ । निकासीजन्य उद्योगलाई चाहिने दक्ष जनशक्तिको कमी पनि टड्कारो देखिन्छ । प्रदेशमास्थित निकासीकर्ता उद्यमीहरूलाई बजारको ताजा सूचनाको प्रवाह पनि हुन सकिरहेको छैन । कृषकहरूलाई समयमै पर्याप्त मल, उन्नत जातको बीउ, बाह्रमास सिंचाइको सुविधाको कमी, काष्ठउद्योगका लागि चाहिने काठको वृक्षारोपणका लागि चाहिने विरुवा वितरणमा आएको रोकावट जस्ता समस्याका कारण प्रदेशबाट सोंचे अनुसार निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सकिरहेको छैन ।

लागत न्यूनीकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सहयोगहरू

- क. वाह्य मुलुकहरूमा कृषि उत्पादनहरूलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषकहरूलाई विभिन्न किसिम सहयोग, अनुदान, प्रोत्साहन र संरक्षणको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालको कृषि उत्पादनको प्रतिस्पर्धी भारतीय कृषि उत्पादन सरह प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रदेश सरकारले पनि आफ्ना कृषकहरूलाई कम्तीमा भारतीय कृषकहरूले पाए सरहका सुविधाहरू प्रदान गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- ख. निकासीजन्य उद्योगहरूलाई सहूलियत दरमा व्याजको व्यवस्था गरिनु पनि आवश्यक छ
- ग. सामुहिक कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन हुने नीति र कार्यक्रमहरू लागु गरिनुपर्दछ
- घ. निश्चित समयावधिका लागि निकासीजन्य उद्योगहरूलाई करहरूमा विशेष छुटको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- ङ. उद्योग स्थापनाका लागि चाहिने पूर्वाधारमा सरकारबाट पर्याप्त लगानी गरिनुपर्दछ ।

निष्कर्ष

नेपालको कुल ग्राहस्त उत्पादनको ८.३२ प्रतिशत हिस्सा गण्डकी प्रदेशको रहेको छ । गण्डकी प्रदेशको कुल ग्राहस्त उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको २९.८१ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ । यहाँका हिमाली भुभागमा स्याउ, जडिवुटी, भेडापालन र पानी उत्पादन प्रशोधन र प्रवर्द्धन तर्फ ध्यान केन्दीत गर्नु पर्दछ । प्रदेशको पहाडी भुभागमा अलैची, अदुवा, कफी, सुन्तला, फलफुल र उखु वालीको वैज्ञानिक एवं व्यवसायीक खेति प्रणाली अवलम्बन गरी उत्पादन बृद्धि गर्न तिर लाग्नु पर्ने देखिन्छ । यस प्रदेशको गर्भमा खनिज पदार्थको भण्डारण रहेकोले फलाम, चुनहुंगा, विभिन्न बहुमुल्य रत्नपत्थर, कोइला, स्लेट, रातोमाटो आदिबाट सिमेन्ट उद्योग, पत्थर प्रशोधन उद्योग, फलाम उद्योग आदि जस्ता खनिज पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना गरी वस्तु उत्पादन गर्नु पर्ने देखिन्छ । अलैची, अदुवा, वेसार, लसुनको उत्पादन क्षेत्र विस्तर गरी यी वस्तुको मुल्यसृखला थप गरी विक्रीवितरण गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । सेरामेकिका वस्तुहरू उत्पादन उद्योग स्थापनाको सम्भावना

देखिएको छ । पर्यटन तर्फ जलयात्रा, पदयात्रा, धार्मिक, सास्कृतिक तथा ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण तालतलैयाहरुको संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

तराइ भेगमा उखु ,धान ,गहुँ, मकै, तरकारी वालीको उत्पादन विस्तार गर्नु पर्दछ।वेमौसमी तथा टनेल खेती प्रणाली अपनाइ उत्पादन बृद्धि गर्न अग्रसर हुनु पर्दछ।

अत हिमाली क्षेत्रका स्याउ एवं स्याउजन्य उत्पादन, वहमुल्य जडिवुटीको प्रशोधन तथा संकलन केन्द्र हिमालबाट निम्तर वगने पानी प्रशोधन उद्योगको स्थापना गर्नुपर्ने।पहाडमा वैज्ञानिक खेती प्रणालीद्वारा सुन्तलाजातका फलफुल, अलैची, अदुवा जस्ता उच्च मुल्य प्राप्त वस्तुमा आधारित उद्योग स्थापनामा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ।त्यसैगरी तराइमा उखु सुर्ति कपास वालीको उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी सोमा आधारित उद्योग स्थापना गर्न जरुरी देखिन्छ।

यसरी उत्पादनमा जोड दिएको खण्डमा एक प्रदेशमा बचत भएको वस्तु अर्को अपुग भएको प्रदेशमा दिने र अपुग वस्तु अर्को प्रदेशबाट पुर्ति अन्तरप्रदेशिक व्यापार गरी आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने छ।भने प्राकृतिक श्रोतमा आधारित औद्योगिक वस्तु सिमेन्ट , फलाम लगायत धातुहरु, पानी, रत्नपत्थर लगायत आदि उत्पादनको निर्यात गर्न सकिने देखिन्छ।

सुझाव

- क. गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशहरुमा पठाउन सकिने र ल्याउन सकिने वस्तुहरुको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन पनि जरुरी छ ।
- ख. गण्डकी प्रदेशमा व्यापार सम्बद्ध पूर्वाधारहरुको विकासमा ध्यान जानु पनि जरुरी छ ।
- ग. निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको उत्पादनमा प्रदेश सरकारले प्रोत्साहनात्मक, संरक्षणात्मक व्यवस्थाहरु गर्नु पनि आवश्यक छ ।
- घ. निकासी प्रवर्द्धनमा निकासीकर्ताहरुलाई समय समयमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको अवस्था, गुणस्तर मापदण्डहरु, लेबलिङ, प्याकेजिङ, ब्राण्डिङ जानकारी उपलब्ध गराउने व्यवस्थाहरु गर्न पनि जरुरी छ ।
- ङ. निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको विकास, मूल्य श्रृंखलाको विकासमा प्रदेश सरकारले आवश्यक लगानी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- च. शीतगृह भण्डारण संकलन केन्द्रको स्थापना र त्यसको प्रभावकारी सञ्चालनमा प्रदेश सरकारको सहयोगको आवश्यकता देखिन्छ ।
- छ. खाद्य प्रशोधन उद्योगाको विस्तार, विकास, स्तरोन्नतिका लागि आर्थिक, प्राविधिक तथा भौतिक पूर्वाधारमा प्रदेश सरकारको सहयोग आवश्यक देखिन्छ ।
- ज. निकासी प्रवर्द्धनका लागि प्रदेशस्तरमा पनि प्रवर्द्धनात्मक संयन्त्रको स्थापना गर्नु पर्ने जरुरी देखिन्छ
- झ. खाद्यवस्तुहरु निर्यातमा गुणस्तरका प्रावधानहरु

ट्रेसिबिलिटी (Traceability) सम्बन्धी प्रावधानहरू

खाद्य सुरक्षा धेरै देशहरूका नागरिकहरूका लागि बढ्दो सरोकारको विषय भएको छ । जनावरमा लागेका रोगहरू र खाद्य वस्तुहरूमा प्रयोग हुने विषादीले खाद्य सुरक्षालाई प्रभावित गरिहेको सन्दर्भमा प्रदूषित खाद्यहरूको पहिचान हुनु अति आवश्यक भई सकेको छ । यसैका लागि खाद्य वस्तुहरूमा **Traceability** को अवधारणाको विकास भई विभिन्न विकसित देशहरूले यस अवधारणालाई आफ्नो मुलुकको खाद्य आपूर्ति प्रणालीको अभिन्न अंगका रूपमा अंगीकार गरेका छन् ।

आइएसओ अनुसार **Traceability** भन्नाले खाद्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन र वितरण प्रक्रियाको गतिलाई अनुगमन गर्ने प्रक्रिया हो भन्ने बुझिन्छ । **Traceability** प्रणालीले उत्पादन, प्रशोधन र वितरण प्रक्रियामा हरेक तहको सूचनाहरू समावेश गरेको हुनाले यो प्रणाली लागु गरेको खण्डमा उत्पादित खाद्य वस्तुहरूको विश्वसनियतामा वृद्धि भई उक्त वस्तुहरूको निर्यात सहज हुने देखिन्छ ।

युरोपियन युनियन, संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान, अष्ट्रेलिया, क्यानडा लगायतका विकसित देशहरूमा **Traceability** प्रणाली लागु गरी खाद्य वस्तुको गुणस्तरसम्बन्धी एकीन गर्ने व्यवस्था भएको हुँदा ती नेपालले पनि खाद्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, ढुवानी, भण्डारण र वितरण लगायतका क्षेत्रमा **Traceability** प्रणालीलाई लागु गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसका लागि उत्पादक कृषक, संकलक, प्रशोधन उद्योग, ढुवानीकर्ता र वितरकहरूलाई **Traceability** प्रणालीमा पोख्त बनाउन उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ ।

अन्य गैर भन्सार मापनहरू

(Non Tariff Measures) (NTM)

(१) भारतमा खाद्य पदार्थ निर्यात गर्न देहायका प्रक्रियाहरू पुरा गर्नुपर्दछ ।

(क) भारतीय खाद्य प्रयोगशालाको प्रमाणपत्र लिन जरुरी छ ।

(ख) घ्यू, तेल र प्रशोधित खाद्यवस्तुहरू निर्यात गर्दा भारतीय Food Safety and Standards (Packaging and Labelling) Second Amendment Regulations, 2013 को प्रावधान बमोजिम fat content उल्लेख गर्नु जरुरी छ ।

(ग) General Grading and Marking Rules, 1988 को प्रावधान बमोजि कृषि उत्पादनको गुणस्तरका बारेमा लेबलिङको व्यवस्था गरिएको हुनपर्दछ ।

(घ) Food Safety and Standards (Food Import) Regulations, 2016 को प्रवधान अनुसार हरेक खाद्यान्नको मिति सहितको म्याद तोकिएको अनिवार्य हुनुपर्दछ ।

(ङ) Food Safety and Standards (Packaging and Labelling) Regulations, 2011 को प्रावधान अनुसार प्याकेजिङ स्ट्याण्डर्ड, पोषक तत्व, खुद परिमाण, उत्पादन मिति, माँशाहारी पदार्थ प्रयोग भएको भए सो समेत उल्लेखित, उत्पादनको नाम र ठेगाना तथा प्रयोग गरी सक्नुपर्ने मिति समेत स्पष्ट उल्लेख भएको हुनुपर्दछ ।

(च) क्वारेण्टाइन सम्बन्धी प्रावधानहरु

(२) इयु देशहरुमा खाद्य पदार्थ निर्यात गर्न देहायका प्रक्रियाहरु पुरा गर्नुपर्दछ

(क) युरोपियन कमिशनको MRLs सम्बन्धी प्रावधानहरु

(ख) इयु देशहरुमा खाद्य वस्तुको गुणस्तर निश्चित गर्न लागु गरेको Traceability सम्बन्धी प्रावधानहरु

(ग) खाद्य वस्तुहरुको लेबलिङ सम्बन्धी देहायका प्रावधानहरु:

- allergens in the list of ingredients;
- energy value
- the amounts of fat, saturates, carbohydrate, sugars, protein and salt

(३) मुस्लीम देशहरुमा खाद्य वस्तुहरु निर्यात गर्दा हलाल प्रमाणपत्र

(४) चीनतर्फ निर्यात गर्दा Import and Export Commodity Inspection Law of the Peoples Republic of China, मा उल्लेखित प्रावधानहरु

(५) संयुक्त राज्य अमेरिकामा खाद्य सामग्रीहरु निर्यात गर्दा त्यहाँको Food & Drug Administration Act मा उल्लेखित प्रावधानहरु पुरा गर्न जरुरी छ ।

व्यापार प्रवर्द्धनमा सूचना प्रणालीको स्थापना

मुलुकबाट निर्यात गर्न सकिने उपलब्ध वस्तु तथा सेवाहरुको व्यवस्थित सूचना प्रवाह हुन अति जरुरी छ । यस्तो सूचना प्रणालीले सूचना र भूगोल र प्रयोगकर्ताबीच जुन सम्बन्ध स्थापित गर्ने गर्दछ त्यसले स्थान विशेषका विशेषताहरु, सूचनाहरु, तथ्याँकहरु प्रयोगकर्ताका लागि उपलब्ध गराउँछ । स्थानीय क्रेता र बाहिरका विक्रेताहरुलाई जोड्ने, स्थानीय उत्पादनहरुलाई सूचना प्रविधिको वैश्विक सञ्जालमा जोड्दै मूलप्रवाहीकरण गर्ने यो कार्य गर्ने उपयुक्त माध्यमहरु मध्ये स्थानीय स्तरमा उपलब्ध वस्तु तथा सेवाहरुको भौगोलिक सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने, व्यवस्थित रूपमा स्थानीय र प्रदेशस्तरमा विद्युतीय संस्करणहरुमा तथ्याँक, सूचना र गतिविधिहरु प्रवाह गर्ने तथा मुलुकभित्र र बाहिरका क्रेता र विक्रेताहरुबीच भिडियो कन्फरेन्सको आयोजना गर्ने

तथा मेला प्रदर्शनीहरूको नियम आयोजना गर्ने विषयहरू पर्दछन् । यी विषयहरूमा प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा अलगगै संयन्त्र बन्नु आवश्यक छ ।

नेपाली वस्तुहरूलाई बाह्य बजारमा प्राप्त सुविधा:

नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरूलाई नेपालका शुभचिन्तक मित्रदेशहरूले प्रदान गरेका जिएसपी सुविधा, शून्य भन्सारको सुविधा, विशेष आवधिक सहूलियतहरूका बारेमा प्रदेशस्तर र स्थानीय स्तरका उद्यमी व्यवसायीहरूलाई सहज जानकारीको व्यवस्थाको अभावमा उनीहरू निर्यात व्यापारमा प्रवेश गर्न सकिरहेका छैनन् । यस्ता जानकारीहरू प्रदेशभित्रका सबै व्यावसायीहरूलाई दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

निर्यात व्यापारमा नेपाललाई प्राप्त सुविधाहरू

- क. सामान्य ग्राह्यता प्रणाली (GSP)
- ख. शून्य भन्सार दरको सुविधा
- ग. इयु, स्वीट्जरलेण्ड, नर्वे र टर्कीमा नेपाली उत्पादनहरूलाई रेक्स सुविधा (REX)
- घ. ७७ ओटा विभिन्न नेपाली उत्पादनहरूलाई संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट प्राप्त विशेष सहूलियतयुक्त भन्सार छुटको सुविधा
- ङ. नेपाल, भारत र बांग्लादेशका बन्दरगाहसम्मको सहज पहुँच
- च. विश्व व्यापार संगठन, साफ्टा सदस्यहरूमा नेपाली उत्पादनलाई अवसर प्रदान

व्यावसायिक वातावरणमा सुधार हुनु पर्ने विषयहरू:

विश्व वैकले प्रकाशित गरेको नेपालाको व्यावसायिक वातावरण सूचकांकको अवस्था सन्तोषजनक छैन । प्रक्रिया, नियम कानून नीति, रणनीति, कार्यक्रम, बजेट, कार्ययोजना प्रतिस्पर्धाको स्तर, प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण, सुशासन (कानूनको शासन, पारदर्शिता, सहभागिता, उत्तरदायित्व, जिम्मेवारीपना, समता, समानता, समावेशिता), सुरक्षा, श्रम उद्योगी सहसम्बन्ध, उद्यमशील संस्कार, क्षेत्रगत सूचकांकहरूको स्थितिले व्यापार प्रवर्द्धन सम्बद्ध वातावरण निर्धारण गर्दछ । उक्त प्रतिवेदनले उजागर गरेका विषयहरूमा प्रदेशस्तरमा सुधार गर्न सकिने विषयहरूमा प्रदेश सरकारहरूले पहलकदमी लिन जरुरी छ । यस्ता पहलकदमीले प्रदेशस्तरमा व्यवसाय गर्ने वातावरणमा सुधार आई वैदेशिक व्यापारको व्यवस्थापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि अनुदान र प्रोत्साहन

विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषि लगायतका क्षेत्रमा विश्व भरी नै संरक्षणात्मक उपायहरू अंगीकार गर्ने प्रचलन रहेको छ । नेपाली उत्पादनहरूलाई पनि संरक्षणात्मक उपायहरूका माध्यमबाट विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन जरुरी छ । यस विषयलाई प्रदेश सरकारहरूले उपयुक्त नीतिबाट संबोधन गर्न जरुरी छ ।

व्यापार सम्बद्ध पूर्वाधारमा लगानी:

निर्यात प्रवर्द्धनमा व्यापार सम्बद्ध पूर्वाधार अति महत्वपूर्ण विषयका रूपमा रहेको छ । संस्थागत पूर्वाधारतर्फ भन्सार, गोदाम, गुणस्तर नियमन तथा नियन्त्रण निकायहरू, शैक्षिक तथा सीपमुलुक तालीम केन्द्रहरू, निजीक्षेत्रका सँघसंस्थाहरू (वस्तुगत, प्रतिनिधिमुलुक संघसंस्थाहरू, निर्यातक सँघ, आयातक सँघ) पर्दछ भने भौतिक पूर्वाधारतर्फ सडक, विजुली, बन्दरगाह, भन्सार विन्दू, सूचना र प्रविधि, जलापूर्ति, विशेष आर्थिक क्षेत्र, निर्यात प्रवर्द्धन क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्र जस्ता संरचनाहरू पर्दछन् । यी दुवै क्षेत्रमा प्रदेश सरकारले आफ्ना तर्फबाट संबोधन गर्ने विषयमा संलग्न हुन जरुरी छ । विशेष गरी न्युन साधनश्रोत भएका भन्सारविन्दूहरू भएका प्रदेशका भन्सारविन्दूहरूलाई साधानश्रोतयुक्त बनाउने विषयलाई सँघ र प्रदेश सरकारले संयुक्त पहलबाट सम्बोधन गर्न जरुरी छ ।

लजिष्टिक सेवामा सुधार:

व्यापार प्रवर्द्धनको अर्को महत्वपूर्ण विषय भनेको उत्कृष्टस्तरको लजिष्टिक सेवा पनि हो । अवरोधविहीन यातायात, वेष्टन, बहुविधिक यातायात, समय व्यवस्थापन, भन्सार, लजिष्टिक सेवा, समय, वैदेशिक कार्गो सिपमेन्टको दक्षता र सहजता, लजिष्टिकजन्य संरचना र ट्र्याकिङ प्रणालीहरू पर्दछन् । लजिष्टिक सेवा जति चुस्त, दुरुस्त र गतिशील हुन्छ मुलुकको निर्यात व्यापार पनि त्यत्तिकै सहज र मूल्यमैत्री हुन्छ । यस विषयमा पनि सँघ र प्रदेशले संयुक्त पहल लिन जरुरी छ ।

व्यापार सम्बद्ध अनुसन्धान:

सरकारका अंगहरू, प्राज्ञिक क्षेत्र र निजी क्षेत्रका मेधावीहरूयुक्त संयुक्त समुह बजार अनुसन्धान निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण विषय हो । तथ्यांक, सूचना, ज्ञान, मेधा र बुद्धिमत्तामा आधारित निष्कर्षहरू निर्यात प्रवर्द्धनको मष्तिष्क हो जसले निर्यात प्रवर्द्धनका प्रयासका लागि ज्योतिको कार्य गर्दछ,, नीति निर्माताका लागि आँखा, निजीक्षेत्रका लागि हिड्ने बाटो तय गर्ने यो अनुसन्धान कार्य निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण अंगका रूपमा रहेको छ । यस विषयमा पनि प्रदेशस्तरमा पनि गतिशील संयन्त्रको व्यवस्था हुन जरुरी छ ।

प्रदेशस्तरको व्यापार सम्बद्ध डाटावेसको व्यवस्था:

प्रदेशस्तरमा हुने उत्पादन, वितरण र एक प्रदेशबाट अर्को प्रदेशमा हुने व्यापार र सम्बन्धित प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशका भन्सार विन्दूहरूबाट वस्तुहरू भएर निर्यात हुने वस्तुहरूको अभिलेख राख्ने व्यवस्थाको लागि प्रदेशस्तरमा पनि एउटा संयन्त्र हुन जरुरी छ ताकि प्रदेशबाट निकासी हुने वस्तुहरूको यथार्थ चित्रण होस् र प्रदेशस्तरमा निकासी प्रवर्द्धनका भावी दिशा तय गर्न वस्तुगत आधार प्राप्त हुन सकोस् ।

भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र टे«डमार्क सम्बन्धी विषयहरू:

नेपालका धेरै उत्पादनहरू विशिष्ट खालका छन् जसलाई भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र टे«डमार्क जस्ता विषयबाट संबोधन हुन जरुरी छ । प्रदेश सरकारले यी विधिहरूबाट विशेष पहिचान दिन सक्ने वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी ती वस्तु तथा सेवाहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मूलप्रवाहमा स्थापित गर्न पहलकदमी लिन आवश्यक देखिन्छ ।

गुणस्तर सम्बन्धी विषयहरू:

नेपाली वस्तुहरूलाई वाह्य बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन गुणस्तर सम्बन्धी व्यवस्थाहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । नेपाली उत्पादनहरूहरूलाई लक्षित बजारमा विद्यमान गुणस्तरका प्रावधानहरू अनुरूप गुणस्तरमैत्री बनाउन संस्थागत, कानुनी र जनशक्तिका पक्षमा सुधार, स्तरोन्नति आदि गर्न आवश्यक हुन जान्छ । यी विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न प्रदेश सरकारले विशेष व्यवस्था गर्न जरुरी छ ।

प्रदेशले संबोधन गर्नु पर्ने विषय:

उत्तरतर्फको भन्सार विन्दूहरूको स्तरोन्नति र दक्षिणतर्फको भन्सार विन्दूलाई तेश्रोमुलुक तर्फ समेत आयात निर्यात गर्न सकिने व्यवस्था हुनु पर्दछ ।

अनूसूची-१

धान, चामल, मकै, गहुँ, कोदो, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफुल स्याऊ, केरा, आँप, सुन्तला माछा, मासु, मसला, चिनी, जुस, दुग्ध पदार्थ, फुल, कफी, पशु आहार, काठ, कागज, सिमेन्ट, सिमेन्ट क्लिन्कर, औषधी, ऊन, तयारी पोशाक, जुता, सेरामिक्सका उत्पादनहरू, फर्निचर, खेलौना, छालाका सामानहरू, स्पिरीट, मदिरा, आदि ।

अनूसुची -२

१ मे.वा .भन्दा धेरै क्षमता भएका योजनाहरु:			
सि.नं	आयोजनाको नाम	जिल्ला	उत्पादन क्षमता
१.	सेती खोला	कास्की	१.५
२.	मर्स्याङ्गदी	तनहुँ	६९
३.	गण्डक	नवलपरासी	१५
४.	आधिखोला	स्याङ्जा	९.४
५.	कालिगण्डकी		१४४
६.	मध्य मर्स्याङ्गदी	तनहुँ	७०
७.	खुदी खोला	लमजुङ	४
८.	मार्दी खोला	कास्की	४.८
९.	तल्लो मोदी १	पर्वत	१०
१०.	सिउडी खोला	लमजुङ	५
११.	विजयपुर खोला१	कास्की	४.५
१२.	अपर मोदी	पर्वत	२५
१३.	राधि सानो	लमजुङ	४.४
१४.	अपर मर्स्याङ्गदी	तनहुँ	५०
१५.	थापा खोला		११.२०
१६.	दरौदी ए	गोरखा	६
१७.	मिदिम खोला	लमजुङ	३
१८.	धरम खोला	बाग्लुङ्ग	२.५
१९.	सार्दी खोला	लमजुङ	४
२०.	चाँदी खोला	लमजुङ	२
२१.	मादक खोला	कास्की	१३
२२.	ठेउले खोला	बाग्लुङ्ग	१.५
कुल			४७५.१

अनूसुची -३

गण्डकी प्रदेशका पर्यटकीय गन्तव्यहरुः

जिल्ला	पर्यटकिय क्षेत्रको नाम
तनहुँ	बन्दिपुर, चुदि रम्घा, रिसिङ्ग रानिपोखरी, रिसिङ्गकोट दरवार, ढोरवाराहि मन्दिर, छाब्दी वराह मन्दिर, देवघाट, व्यास गुफा ,अकला मन्दिर, तनहुँसुर दरवार, छिम्केश्वरी, तनहुँसुरकी खड्देवी मन्दिर, महादेव मन्दिर, विन्दवासिनी मन्दिर, महालक्ष्मी मन्दिर, कृपेश्वर महादेव, गणेश मन्दिर लगायत विभिन्न देवी देवताका मन्दिरहरु आदि
स्याङ्जा	कैलाश गुफा नुवाकोट डाँडा भीरकोट भृगुतुमेश्वर छायाँ क्षेत्र पंचासेधाम राम्दी घाट सिरुवारी गाँउ डहरे देउराली केलादी घाट सेतीवेणी सुन्दरचौर मट्टीखान नुवाकोट शिर्सेकोट मैदान तम्कीकोट गृहेकोट हरिनास राधा दामोदर केलादीघाट बाहुन थान फर्सुलेक आँधिखोला राफिटङ्ग स्वरेक मैदान छाडछाडदी) छापा क्षेत्र (पंचमुल सिता गुफा आरुखर्क शिवालय / आरुखर्क दरवार बौद्ध सदन गुम्वा लगायत विभिन्न देवी देवताका मन्दिरहरु आदि
पर्वत	कालीगण्डकी जलविहार, सहश्रधारा, गुप्तेश्वर गुफा, पैयुकोट, हिम तथा सूर्यदयको दृश्यावलोकन गर्ने स्थान, सेतीवेणी, मोदीवेणी, महाशिला, धुवाकोटगढी, लिमिकोट, भैरवनाथ र सिद्धको पाइला, झोलुङ्गेपुलहरु, अल्पेश्वर गुफा, पाथेश्वरी मन्दिर, शिव मन्दिर आदि
म्याग्दी	ढोरपाटन आरक्ष, अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र, शिवालय, पौवा, ताकम कोट, महारानी स्थान, पौलस्त्य आश्रम, डोलनाथ दरवार, नौमुखे दुङ्गा, चिनाकोट, धौलागिरी हिमाल, गुर्जा हिमाल, अन्ध गल्छी, रुप्से) छहरा (झर्ना, तातोपानी /दग्नम, तातोपानी ,घोडेपानी, पुन हिल, खयरवराह ताल, टोड्के, बौद्ध विहार लगायत विभिन्न देवी देवताका मन्दिरहरु आदि
मुस्ताङ	कागवेनी, मक्तिनाथ मन्दिर, घासा, जोमसोम बजार, मार्फा, लोमानथाङ्ग लगायत विभिन्न बौद्ध गुम्वाहरु आदि
मनाङ्ग	तातोपानी ,टासि लकाड पाक्यानी गुफा ,पुइरिने गुफा, मिलेरपा गुफा, ने गुफा, थोराङ्ग पास, काडला पास, नमो पास, तिलिचो ताल, याक खर्क, गंगापुर्ण ताल, लार्के पास, घले राजाको दरवार, केचो ताल, डोना ताल, पोमकर ताल, मनास्लु ताल, छर्कर्ण ताल, डेम्लो ताल, आइस लेक, ग्निन ताल, पिसाङ हिमाल, नोर्फु मार्थुङ्ग, मेला मल्चे पास ,बग्ना लगायत विभिन्न गुम्वाहरु आदि
लमजुङ	दुधपोखरी, वराहपोखरी, गाउशहर दरवार, पुरानोकोट, सिन्दर दुंगा, राइनासकोट, घलेगाउँ, गिलुङ, काउलेपानी , भुजुङ, सिउरुङ, घनपोखरा, ढिके डाँडा, बार्हपोखरी, इलमपोखरी, मेमे पोखरी, लम्जुङ दरवार, तुर्लुङ्ग कोट, मह शिकार गर्ने स्थान, विभिन्न देवी देवताका मन्दिरहरु आदि
कास्की	तालवाराहि, सेति नदिको गल्छी, पातले छाँगो, चमेरे गुँफा, महेन्द्र गुँफा, गुप्तेश्वर महादेव गुफा, माछापुछ्रे बेस क्याम्प, सरान्कोट डाँडाँ, धम्पुस देउराली, लुम्ले, सिक्लेस गाँउ, बेगनास ताल, रुपाताल, फेवा ताल, अल्ट्रालाइट जिप फ्लायर ,हरिहर गुफा, वाणलिङ्गेश्वर मन्दिर, ठुलोकोट

	भैरवभवानी मन्दिर (भैरव घर, मैत्री चैत्य, सिपाली बुक्यानी, भुमेशान, गुप्तकालिका मन्दिर)कास्कीकोट दरवार (क्लोहा, सोंथर, खडगाउँकोट, पाँउदुकोट, स्याक्लुङकोट ,जामे मस्जिद, विन्धवासिनि मन्दिर, विभिन्न देवी देवताका मन्दिरहरू आदि
गोरखा	लिगलिगकोट, गोरखादरवार, तिनतले गुफा, भिरिङ गाँउ, मनास्लु, टिसुम भ्याली, बारपाक, ढिकेडाडा, गोरखनाथ गुफा, गरखादरवार संग्रालय, चुमभ्याली, बज्रभैरव ,उपल्लोकोट, सिरानचोक कोट, चौघेरा भवन, विरेश्वर मन्दिर तथा सत्तल, जर्नेल धारा, राजेन गुम्बा, श्रृङ्गी गुम्बा, लगायत अन्य गुम्बाहरू मनकामना मन्दिर, बराहि मन्दिर, अन्नपूर्ण मन्दिर, लगायत विभिन्न मन्दिरहरू
बागलुङ्ग	ढोरपाटन, गाजादह, शंसारकोट, भकुण्डे धुरी, हाडीकोट धुरी, पान्जाकोट धुरी, चमेरेगुफा, रामकोट, घुम्तेको लेक, शिवधुरी, लोडाकोधुरी, भैरव स्थान, घोडाबाँधे, फागुनेको धुरी, थाप्लेको धुरी, जैमिनेश्वर क्षेत्र, कालीका भगवती मन्दिर, लगायत विभिन्न मन्दिरहरू आदि
नवलपुर	सात्स्वतधाम, सिता गुफा आदि

श्रोत: पंच वर्षिय वन रणनीति/गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र/पर्यटन बोर्ड

अनुसूची -४

वस्तुप्रदेश/		१	२	३	गण्डकी	५	कर्णाली	७	जम्मा
धान	उत्पादन	७६५,३२४	८८७,६७९	३४७,४०९	२८८,५९६	७९२,०५०	७२,९८९	४०३,४६२	३,५५६,६२२
	उपभोग	६६०,७९६	८९८,२७७	८६४,३२७	३४५,५६०	७९४,६९०	९९६,५८८	३८५,३७७	३,९८५,४५६
	सन्तुलन	१०४,६०८	६९,४०३	(५९६,९९८)	(५७,०४४)	७७,४३९	(९२४,४०७)	९८,०८५	(४२८,८३४)
मकै	उत्पादन	६६०,९७५	९२०,४८७	५३९,७६२	३८४,३९२	३५५,५०९	९४८,९३८	९८,९४७	२,३००,९२९
	उपभोग	८३,९०८	९०३,९९८	९०९,७६६	४३,८८५	९०,७५२	२४,९६६	४८,९४९	५०६,९३६
	सन्तुलन	५७७,०६७	९६,५६९	४२९,९९६	३४०,४२७	२६४,७४८	९२३,९७२	५०,००६	९,७९३,९८५
कोदो	उत्पादन	९५,९६९	९,६२६	६७,३७८	९७,६४९	९९,४७४	९७,९९४	९५,५०३	३०६,७०४
	उपभोग	२४,४५३	३०,२८५	३९,९८९	९२,७८९	२६,४४८	७,२७६	९४,२६३	९४७,५०२

	ग								
	सन्तुलन	७०,७१६	(२८,६५९)	३५,३८९	८४,८५१	(१४,९७४)	१०,६३८	१,२४०	१५९,२०२
फापर	उत्पादन	२,९३७	-	२,७६१	२,७२९	१,२१५	२,२१७	१५८	१२,०१७
	उपभोग	३६	१०८	३२	१८	९९	२४	५९	३७६
	सन्तुलन	२,९०१	-१०८	२,७२९	२,७११	१,११६	२,१९३	९९	११,६४१
गहू	उत्पादन	१७९,६९५	५३९,९००	१६१,२१२	९०,२५९	४९३,३८०	१२०,७११	२९४,०३४	१,८७९,१९१
	उपभोग	११७,४७१	१४५,४८५	१५३,६७२	६१,४३८	१२७,०५३	३४,९५२	६८,५१८	७०८,५९०
	सन्तुलन	६२,२२४	३९४,४१५	७,५४०	२८,८२१	३६६,३२७	८५,७५९	२२५,५१६	१,१७०,६०२
जौ	उत्पादन	१,८५४	२१६	२,४९०	२,६४८	४,६२३	११,९६७	६,७१३	३०,५१०
	उपभोग	९५९	१,१८८	१,२५४	५०२	१,०३७	२८५	५५९	५,७८४
	सन्तुलन	८९५	(९७१)	१,२३५	२,१४६	३,५८६	११,६८२	६,१५४	२४,७२६

कृषि तथा पशु पन्छी मन्त्रालय

अनूसुची-५

इकाइ:युयस डलर/हजार

देश	आयात रकम २०१४	आयात रकम २०१५	आयात रकम २०१६	आयात रकम २०१७	आयात रकम २०१८
विश्वको माग	८९५,५५८	७७६,४९८	६६१,६६५	७६५,६४५	८४५,३०३
संयुक्त राज्य अमेरिका	१२८,२२१	१०३,९३५	८३,३६७	१०४,२०२	११२,५९२
नेदरल्याण्ड	१०६,७२१	७९,६८२	७१,४७२	९०,६७४	९९,४९५
जापान	१२०,७९१	१०४,३११	८५,१२३	८५,६३१	८६,८०५
पाकिस्तान	४८,०६३	६३,८३२	५९,२९२	६३,२६२	८२,४७०

जर्मनी	४१,६७०	२८,३६८	३०,५९९	३९,९५७	४५,४२०
वेलायत	४७,३४४	२९,५८७	२४,१८४	२८,१६१	३३,३८९
बंगालादेश		५७,४३५	३३,६६८	३७,६३१	३३,२८३
संयुक्त अरब इमिरेट्स	३०,७७७	२८,०६८	२१,२८१	२१,०४२	३०,४६४
रुस	२३,६३१	२०,६३८	२४,८९०	२६,५७९	२५,३९७
क्यानाडा	३३,९२७	१९,९००	१४,७२३	२१,८७९	२४,५००
साउदी अरेबिया	३२,१३७	३४,०४९	३१,६३३	२६,६९६	२१,३२७
भेतनाम	४,४३५	६,६५२	५,०५८	३,१६३	२०,८१८
मलेसिया	४०,६४४	२३,७६९	१४,६८२	१८,८७८	२०,८०५
भारत	१७,६५७	१४,४६४	१२,२१३	१०,६९६	१८,८९९

श्रोत:TEPC/ITC

अनूसूची-६

क्र.सं.	जिल्ला	खेति गरिएको क्षेत्र हे.	उत्पादन मेट.Green Bean	कृषक संख्या
१.	अर्घाखाची	१३५	३०	१६६२
२.	बागलुङ	६४	१५	१३४५
३.	भोजपुर	१६	२	१६६
४.	धनकुटा	२६	३	८५
५.	धादिङ	७४	१२	७३१
६.	गोरखा	५५	८	७५७
७.	गुल्मी	१६३	३६	१७९५
८.	इलाम	६१	१५	७३०
९.	कास्की	१४९	३५	४२७५
१०.	काभ्रे	१९७	३०	३२७०
११.	खोटाङ	२१	४	२८६
१२.	ललितपुर	१३३	२५	९८५
१३.	लम्जुङ	१५५	१८	१३६९
१४.	मकवानपुर	३१	८	८१५
१५.	म्याग्दी	३४	९	५०३
१६.	नुवाकोट	१८२	३७	१३९०
१७.	पाल्पा	१२२	३३	२२९०
१८.	पाँचथर	१५०	१५	९०५

१९.	पर्वत	९५	२५	१९२१
२०.	प्युठान	३१	८	४२४
२१.	रसुवा	४५	१२	३६२
२२.	संखुवासभा	२१	४	३६९
२३.	सल्यान	३०	०	१७
२४.	सिन्धुपाल्चोक	१३०	२३	१५८१
२५.	स्यांजा	३१६	४५	३३२१
२६.	तनहुँ	४१	११	६२५
२७.	अरु १५ जिल्ला	१७४	४९	८९०
	कुल	२६५०	५१३	३२८६९

राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास बोर्ड

अनुसूची -७

आयातकर्ता देशहरु	रकम २०१४	रकम २०१५	रकम २०१६	रकम २०१७	रकम २०१८
विश्वको माग	३११४७७६९	३०७६७८९३	३०१६२६५०	३२७६४१०१	३१२५५७७४
यु.यस.ए	६०१३०१५	६०३४०२५	५७४६६१७	६३१४९२७	५७२०८८१
जर्मनी	४०१७८५६	३४०७०८३	३३७०५६२	३५१३७३१	३४५७६८९
फ्रान्स	२६५५१४७	२३९०५००	२३५६५६२	२७५३१७५	२८३०५७०
इटली	१७०८७५१	१७७९२०८	१६७३९५३	१७९४५३०	१७४७७७१
नेदरल्याण्ड	१०१७३८६	९५९९२०	१०३२३८१	१२४६९०८	१३००५३६
जापान	१४४२२५१	१५८११४२	१४१५३४९	१४३२७५८	१२६२४४५
बेल्जियम	१०९३७९९	१०९९०३१	१०६२२२०	११५६६७८	१०६८५९७
स्पेन	१०७१५४८	१०१२०८६	९८९२७४	१०८०५२८	१०३२४५१
स्विजरल्याण्ड	७२५१४३	७८७१०१	७०२३७४	७४७७७५	७५७६०६
द.कोरिया	५२७२८७	५४७०५४	५६२७७४	६५५३४०	६३७२८८
चिन	१८७४६५	२२८८१७	४९३७७०	२६२२४६	३०१५६२

श्रोत:TEPC/ITC

अनूसुची -द

अलैची निर्यात गर्ने देशहरू

देश	निर्यात रकम युडलर हजारमा.यस.	निर्यात परिमाण टन	निर्यात अंश
विश्व निर्यात	२८८६८०	३१५८०	१००
ग्वाटेमाला	१२४५४२	११३८०	४३.१
भारत	७२५०६	४९४२	२५.१
नेपाल	३६५९५	४३२२	१२.७
इण्डोनेसिया	१६४७६	७८४२	५.७
सिंगापुर	११३५१	९३२	३.९
नेदरल्याण्डस	७९७१	५८३	२.८
वेलायत	३३१४	२०३	१.१
जर्मनी	३२१९	१९२	१.१
होन्डुरस	२०७१	१७४	०.७
युए.यस.	१३८४	१४६	०.५
जोर्डन	१०६६	९६	०.४
कोस्टारिका	१०१५	५५	०.४
मलेसिया	८३८	१०६	०.३
फ्रान्स	७६८	३८	०.३
भुटान	६२५	६६	०.२
क्यानाडा	६१५	५५	०.२
भेतनाम	५६७	१२९	०.२

श्रोत:TEPC/ITC

अनूसूची-९

स्याउको आयात विवरण

मुल्य यु.यस.डलर हजारमा

आयातकर्ता देशहरु	युयस डलर हजारमा २०१८	परामाण मे.ट	प्रति इकाइ मुल्य मे.ट	वार्षिक मुल्य बृद्धि (%)	अंश (%)
विश्वको माग	५,९००,६९३	६,९७३,७६३	८४६	५	१००
फ्रान्स	४५८,९१३	४८८,७७७	९३९	६	७.८
नेदरल्याण्डस	४४७,९६५	५९२,७४३	७५६	५	७.६
चिन	४३६,७९८	३९०,१०९	१,१२०	४४	७.४
जर्मनी	४२४,५१४	४६१,१२१	९२१	५	७.२
हङकङ चिन	३६८,४३४	३४०,७०७	१,०८१	१४	६.२
द.कोरिया	२५०,८२३	१४२,४४३	१,७६१	११	४.३
युयसए	२४४,०८९	२२२,९६२	१,०९५	१२	४.१
बेलायत	२२७,८२९	२६८,३२९	८४९	२	३.९
क्यानडा	२१४,६५४	१९०,७३५	१,१२५	३	३.६
साउदी अरेबिया	१७७,०५२	२४२,८५३		७२९	४
भारत	४७,८१६	८३,७०१		५७१	१२

श्रोत:TEPC/ITC

अनूसूची-१०

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकरण परियोजना अन्तर्गत कायम गरिएका विभिन्न क्षेत्र तथा बाली विवरणः

सुपर जोन र जोन जिल्ला बाली र क्षेत्र

क्र.सं.	सुपर जोन		जोन		
	जिल्ला	बाली	जिल्ला	बाली	क्षेत्र
१.	कास्की	तरकारी	स्यांजा	सुन्तला	पुतलीबजार न.पा .अर्जुन चौपारी ठूलाडही भिरकोट

				न.पा .र एलादी ।
२.		पर्वत	मकै र मकै बिउ	खानीगाउँ मुडिकुवा शंकरपोखरी थापाठाना लिमिठाना र ठानामौला ।

बाली ब्लक:

क्र.सं.	जिल्ला	बाली विवरण	क्षेत्र	बाली	क्षेत्र
१.	गोरखा	सुन्तलाजात	मनकामना,ताक्लुङ्ग घैरुङ्ग	मकै/मकै बिउ	गाँखु श्रीनाथकोट छोप्राक थालाजुङ्ग खोप्लाङ्ग
२.	लम्जुङ्ग	अलैची	बाँझखेत,धर्सु ,भुलभले	तरकारी	तार्कुघाट चक्रतिर्थ धमिलो
३.	तनहुँ	सुन्तलाजात	छिपछिपे ,बैदी	तरकारी	जामुने मानाड छाड

बाली पकेट क्षेत्र:

क्र.सं.	जिल्ला	बाली विवरण	पकेट क्षेत्र संख्या
१.	नवलपरासी	मकै ,तरकारी ,केरा ,तोरी ,मत्स्य ,आलु ,धान ,सुन्तला	३३
२.	बाग्लुङ्ग	मकै ,तरकारी र सुन्तला	२०
३.	म्याग्दी	मकै ,तरकारी र सुन्तला	१५
४.	पर्वत	मकै ,तरकारी र सुन्तला	२०
५.	मुस्ताङ्ग	आलु ,तरकारी र स्याउ	५
६.	कास्की	मकै ,तरकारी र सुन्तला	२५
७.	गोरखा	मकै ,तरकारी र सुन्तला	२०
८.	तनहुँ	मकै ,तरकारी र सुन्तला	२०
९.	लम्जुङ्ग	अलैची चरकारी र सुन्तला	२०
१०.	स्यांजा	मकै तरकारी र सुन्तला	२०
११.	मनाङ्ग	आलु तरकारी र स्याउ	५

अनूसूची-११

वाणिज्य नीतिमा समावेश गरिएका वस्तु तथा सेवाहरू

अदुवा/सुठो	अलैची
ऊनीतथा गलैचा	औषधि, औषधिजन्य जडिबुटी तथा सारयुक्त तेल
कार्पेट	कफी
च्याङ्ग्रापश्मिनातथा रेशमजन्य वस्तुहरू	चिनी

चिया	जुता
टेक्सटाइल	तरकारी, तरकारीको बीउ
तयारी चाउचाउ	तयारी पोशाक
दुग्धउत्पादन	प्रशोधित छाला
पशिमना	पुष्प (फूल)
फलफूल	फलाम र इस्पातका वस्तुहरू
मह	दाल
सिमेन्ट	सुनचाँदीकागहनातथाबहुमूल्य रत्नपत्थर
हस्तकलाका वस्तुहरू	हाते कागज र सोको उत्पादन सेवा
इन्जिनियरिङ्ग	जलविद्युत
पर्यटन	शिक्षा
सूचनाप्रविधितथाबिजिनेस प्रोसेस आउटसोर्सिङ्ग	स्वास्थ्य सेवा
श्रम शक्ति (दक्ष र अर्धदक्ष)	

अनूसूची-१२

नेपाल एकिकृत व्यापार रणनीति २०१६मा समावेस गरिएका वस्तु तथा सेवाहरू

कृषिजन्य वस्तुहरू	
अलैची— HS 090830	अदुवा(HS 091010
चिया(HS 0902	औषधीय तथा सारयुक्त तेलजन्य वस्तुहरू -1211
कलाजन्य तथा औद्योगिक वस्तुहरू	छाला (HS 4104, 4106
All Fabrics, Textile, Yarn and Rope - HS 5509, 5407, 6305,	पशिमना- HS 6214
जुताचप्पल(Footwear) - HS 6404	
गलैँचा- HS 5701	
सेवाजन्य	
दक्ष तथा अर्धदक्ष जनशक्ति, सूचना प्रविधि, BPO र पर्यटन	

अनूसुची-१३

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

Statistical Information on Nepalese Agriculture, 2073/74, 2074 BS, Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu
गण्डकी प्रदेशको स्थितिपत्र २०७५ प्रदेश सरकार नीति तथा योजना आयोग, गण्की प्रदेश, पोखरा

स्थितिपत्र उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा

प्रदेश नं ४ को वस्तुगत तथा आर्थिक विवरण, क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय पश्चिमान्चल

Mineral Resources of Nepal, 2017, Department of Mines and Geology, Kathmandu

Annual household survey 2015/16, 2016, Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Industrial Survey 2011/12, 2012, Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Regional (Provincial) National Accounts, 2019, Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड National Tea and Coffee Development Board, New Baneshwor, Kathmandu

विद्युत विकास विभाग Department of Electricity Development (DoED) सानोगौचरन, काठमाडौं

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रका प्रकाशन(Trade and Export Promotion Centre), पुल्चोक ललितपुर

नेपाल पर्यटन बोर्ड(Nepal Tourism Board), प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

Web site visited

<http://www.doed.gov.np>

<http://www.teacoffee.gov.np>

<http://www.moics.gov.np>

<http://www.Trademap.org>

<http://www.macmap.org>

<http://www.wikipedia.com>

<http://www.worldsrichestcountries>

www.moitfe.gandaki.gov.np

धन्यवाद